ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО

Рятування України

НА ТЯЖКІЙ СЛУЖБІ СВОЄМУ НАРОДОВІ

Видання друге, доповнене

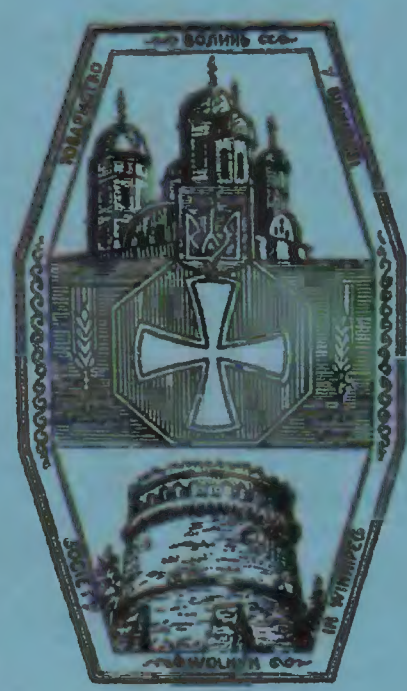

Видання Товариства "Волинь"

1968

ВІННІПЕГ

ПРОФ. ІВАН ОГІЄНКО

Рятування України

НА ТЯЖКІЙ СЛУЖБІ СВОЄМУ НАРОДОВІ

Видання друге, доповнене

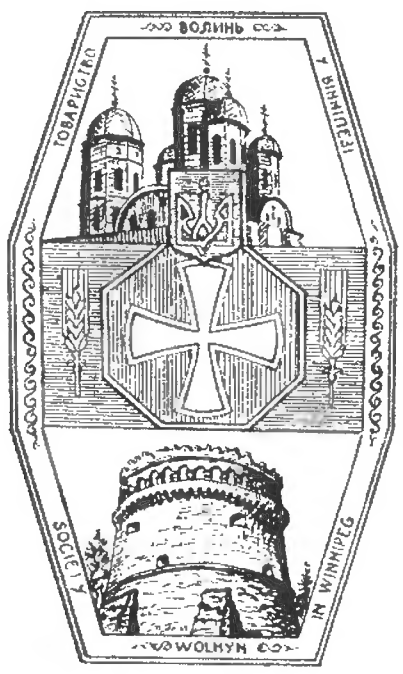

Видання Товариства "Волинь"

1968

ВІННІПЕГ

Проект зі збереження видавничої спадщини української еміграції

Printed by The Christian Press, Winnipeg 5, Canada

ВСТУП.

Листопад 1919-го року — найтяжчий час в українській історії, власне в історії нашої Визвольної Боротьби за Україну. Велика Революція 1917-го року мало була підготовлена в Україні, — вона почалася й творилася в Росії, головно в Петербурзі, а в Україну неслася не Революція, а вже революційні накази. Російська імперія і в час Революції, й по ній в основі своїй оставалася в дійсності та сама: єдина, неподільна, панівна. Революція принесла тільки іншу ідеологічну підставу того самого, що було: Росія, — це ніби добровільний союз окремих самостійних соціялістичних республік, але союз неподільний...

Так було наказано згори, з революційного Петербургу, і революційні — дуже слабенькі! — партії України пішли за російськими гаслами, і виконували чужі накази, бо своєї виробленої "революційної" ідеології напочатку не було, а коли й була, то тільки в думках зовсім не багатьох осіб. Спочатку, в 1917-1918 роках в Україні панувала автономія, як своя ідеологічна форма державного устрою. Автономія з ким? З Росією. Так навчав проф. М. Грушевський, а всі йшли за ним.

І це була головна ідеологія почат-

кової Центральної Ради. Українська інтелігенція була нечисленна, політично таки мало свідома, в своїй переважаючій більшости міцно й сильно пов'язана з інтелігенцією російською. Свої українські партії тільки но починалися, своєї виробленої традиції не мали і народу за собою ще не вели, а коли мали його, то не багато. Усі були провінціяли, Київ традиційно столицею ще не був, бо столицею — і то дуже міцною — таки справді був Петербург. Звичайно, крім часу давнього.

Київ диктувати належно ще не міг, довго позоставався провінцією, і то не революційною. Проте в Київ вливалися дальші провінціяльні діячі, і тому Київ дав Грушевського, як голову Центральної Ради, а провінція дала Петлюру, як військового революційного двигуна її. Обидва захоплювали головно інтелігенцію, обидвох широкий народ розумів мало, бо був мало свідомий.

Була війна, піднявся проти неправди головно безправний солдат, і голосно крикнув, що воювати більше не може й не хоче, — і його дуже спритно схопили в свої обманні руки російські комуністи й повели по лівосоціяльній дорозі.

В Україні революційними були головно Військові З'їзди: I — 1917. V. 10-16, II — 1917. VI. 18-23 і III — 1917. XI. 2-12. Оці три Військові З'їзди, що в більшості складалися з простих во-

яків, надали Центральній Раді революційного духа, якого вона сприйняла по чужому, бо в українській Революції головним було — націоналізм, а в соціяльних питаннях свого було мало, але було головне — земля.

Революційний Петербург чи Петроград скоро обернувся в комуністичний, совєтський, солдатсько-селянський, який став голосно й наказово виконувати свої накази для всієї Росії: Вся влада — в руки солдатсько-робітничо-селянським Совєтам, Земля — селянам, Фабрики — робітникам, а в кінці — Граб награбленоє!

Усі були змучені безконечною війною, яку на своїх плечах ніс головно простий безправний народ. І цей "простий народ" легко й довірливо пішов за комуністичними гаслами, які він добре розумів, а гасла національні були йому аж надто мало знані. Український народ до національної революції підготовлений належно не був.

І тому український народ у масі своїй таки покладався на крайні комуністичні гасла, а українська інтелігенція — на демократичний націоналізм. Центром усього питання відразу стала з е м л я, а Центральна Рада якраз із цим питанням найбільше воловодилась і відтягала.

І скоро-скоро російські комуністи головною методологією своєї праці обрали о б м а н і н а с и л л я, і ця метода найголовніше в комуністів і

до сьогодні: Ціль виправдує методи праці. Навпаки, — і Центральна Рада, і Гетьманат, і Українська Народня Республіка хотіли бути і були правдивими европейцями, і обману й насилля в своїй праці не вживали.

Комуністи при допомозі насилля та обману (диктатура) помалу захоплювали всю Україну, і все одною методою: вони опиралися на крайні гасла, і при допомозі військового насилля та обману два-три активних комуністи захоплювали село-містечко-місто. Національні елементи християнської культури були аж надто пасивні, і звичайно сиділи тихо, а на всяких зборах їх завжди переконували крайні комуністи.

***

Одною з головних причин, чому **Українська Держава таки не могла** відразу вдержатися на своїй рідній землі, безумовно було те, що початкова Українська Революція пішла без своєї Церкви, не звернула на неї належної уваги. Український **народ у своїй істоті релігійний і міцно прив'язаний до Прав. Церкви. Нашу** Церкву сильно хитали й не визнавали російські соціялістичні партії, а за ними ці ж партії й українські. І треба ствердити, що початкова Революція в 1917-1918-1919 роках все сильно й руїнно виступала проти Церкви й **непокоїла її. Через це і Українська** Революція 1917-1918 років буяла без

Церкви, навпаки — часто виступала проти Церкви. Церква й народ були в руках Духовенства, а революційна інтелігенція була проти Духовенства.

Українське Духовенство було цим сильно вдарене й розгубилося... Більшість Духовенства в Україні було таки своє, національне, хоч не все політично свідоме. **Воно відразу приставало до своєї національної ідеології**, але його самого "не приймали"... Рідне Духовенство було ніби чуже в перетворенні України, а це було тільки комуністичним насиллям!...

Власне це було найбільшою недостачею української національної Революції.

Національне Духовенство було свідоме своїх національних завдань, але свого національного проводу й організації не мало. Проте молоде Духовенство в масі своїй було в нас національне, — принаймні, воно почи**нало вже розуміти українську націо**нальну ідеологію.

По вибуху Революції в Київ року 1917 приїхав із Росії Арх. Калузький Олексій Дородниця, свідомий українець. Стрівся я з ним і познайомився в Бібліотеці Києво-Печерської Лаври. Він мене шукав, а в Лаврі я часто бував. І він відразу став говорити зо мною про українізацію Церкви, — ця тема тоді вже була найпершою, а я якраз працював над нею. Я довго говорив Архиєпископу **Олексієві про необхідну якнайскорі-**

шу потребу національної організації Духовенства, бо Церква мусить горувати в Україні. Архиєп. Олексій у всьому зо мною погоджувався. Тоді скрізь панували "ради", і я говорив, що Духовенству треба неодмінно закласти Церковну Раду, і нехай вона бере в свої руки справи Української Церкви, бо Єпископат цього не зробить, бо мало розуміє цю справу і в більшості він не з нами.

Початки Церковної Ради в Києві саме вже зачиналися, і Архиєпископ Олексій багато в цьому допоміг. Церковна Рада склалася, але працювала несміло й мало, Єпископат був проти неї.

Жив я тоді, року 1917-го в Києві, на вулиці Дорогожицькій 21. У грудні цього року завітали до мене троє осіб, усі члени Церковної Ради, посланці від неї: Архиєпископ Олексій Дородниця, О. Макарій Крамаренко і один Диякон. Вони повідомили мене, що Церковна Рада виставляє мою кандидатуру на Генерального Секретаря Церковних справ до Центральної Ради. Чи я згоден зайняти цю посаду?

За звичаєм я перше відмовлявся, але вкінці погодився. Умовилися, що завтра вони відвідають Голову Центральної Ради проф. Михайла Грушевського, і будуть просити його запровадити в Центральній Раді окремий Секретаріят Ісповідань з про-

фесором Іваном Огієнком на чолі його.

Другого дня ці три особі були в мене знову, і з великим сумом розповіли таке:

— Були ми сьогодні на прийнятті в Центральній Раді, у проф. М. Грушевського. Довго ми просиділи в почекальні, він нас усе не приймав. Нарешті прийняв. Говорили йому ми всі троє, доводили, що в Центральній Раді повинен бути Секретаріят (Міністерство) Ісповідань, і на його голову вони в імені Церковної Ради виставлять кандидатуру професора Київського Університету Івана Огієнка.

Голова Центральної Ради, проф. М. Грушевсський, тоді офіційно вже був членом соціял-революційної партії, що Церкви не визнавала. Він уперто мовчав і слухав... Нарешті коротко відповів:

— Обійдемось без попів!...

І знову мовчав... Ми йому сильно доводили, що Церква — душа українського народу, що український народ церковний, що при допомозі Церкви піде легче відродження України...

А Грушевський уперто мовчав, і говорити з нами більше не захотів...

Не видержав Архиєпископ Олексій. і перервав свою розмову рясними слізьми...

Відходячи від мене, всі троє ще раз сказали мені:

— "Обійдемось без попів!"...

Старий Архиєпископ пильно поглянув мені в очі, і запитався:

— Чи ж обійдемось?...

Я відкрито й свідомо відповів:

— Ніколи!...

І це "Обійдемось без попів!" пішло по всьому Києву...

Якраз тоді в Києві відбувався Церковний Собор, і його Президія, на прохання Духовенства, запросила мене прочитати під Новий Рік, 13-го січня 1918-го року ввечері на Соборі доклада про Українську Церкву. Я погодився зробити виклад на тему: "Відродження Української Церкви".

На виклад я прибув своєчасно, — величезна зала Собору була переповнена Духовенством. Було, як у вулику. Спереду сиділи три Архиєреї, з Головою Архиєпископом Євлогієм. Я зайняв місце на окремій високій катедрі, — молодий (35 літ мав тоді), енергійний, говорити вмію. На два боки обклався стародруками, вірними свідками нашої старої правдивої Української Православної Церкви.

Це був мій один з найкращих і найсильніших викладів. Я давав численні факти і доводив тут же відповідним стародруком. Мій виклад звався: "Відродження" Української Церкви, а не запровадження її. "Нічого нового я не пропоную, — хочу повернення України до того, що було вже в нас, але росіяни помалу нам вивели

його..." Виклад був державного характеру.

Спочатку Духовенство сприймало мій виклад спокійно, а трохи пізніше почало радісно реагувати сильними оплесками... Дві годині я викладав, і свого повно досяг: ясно показав, що Українська Православна Церква була, новин ми не заводимо!...

Закінчив я під бурю оплесків Духовенства... Всі встали, встали й Єпископи, й усі оплескували...

І раптом група українського Духовенства почала співати українського гімна "Ще не вмерла Україна"... Спочатку несміливо й неоднодушно, але за хвилину вся зала загриміла, і з зорями в очах підхопила гімна!...

Це була найрадісніша хвилина всього моєго життя!...

Усі відчували: історична хвиля в Українській Православній Церкві!

Три Єпископи підійшли й поцілувалися зо мною...

У своєму викладі я пильнував бути державником, а не революціонером!

Архиєпископ Євлогій голосно проказав, що він годиться на такий проєкт відродження Української Церкви!

Виклад мій був вдалий і плідний. Архиєпископ Євлогій запросив мене стати членом Собору, в секції Богослужбових Книжок, і я погодився.

Виклад цей дав високо добрі й основні наслідки, бо показав відразу й ясно головну дорогу нашої церковної праці: Відродження Церкви, а не

творення нової, не українізація Церкви, а її відмосковлення...

Це відразу вибило грунт з-під ніг тим крикунам, що скрізь кричали "українізація", звучи її неканонічною!... Я показав у викладі, що обмосковлення Української Церкви було неканонічне!...

***

Обмана й насилля — головні двигуни комунізму ще й сьогодні. Зрештою, комуністи цього не ховають, і своє правління правдиво звуть диктатурою, ніби "рабоче крестьянская диктатура", хоч вона і не робітнича, і не селянська, а тільки партійна — обманна.

На кінець 1919-го року відновлена Українська Держава була загукана, обманена, із рідної хати була вигнана головно комуністами. Уряд УНР осівся на довше на південному заході, в Кам'янці-Подільському, дуже вигідному для цього місті, в якому вже була пророблена велика українізаційна глибока робота, бо там осівся Український Державний Університет. Але на листопад 1919-го року матеріяльні сили Української Народньої Республіки зовсім ослабіли, і вона мусіла переходити за кордон, як ідеологічний центр Української Держави. З Урядом і патріотична Армія.

Але трапились події, які фізичний кінець Української Держави задержали на цілий рік, власне на час від 16-го листопада 1919-го року по 9-го

липня 1920-го року, і цим дали змогу держатися ще й далі. Це окрема доба в історії нашої Визвольної Боротьби, доба т. зв. Головноуповаженого Уряду У.Н.Р. Міністра, якому була передана вся влада в Україні. Це високоважлива доба, в нашій історії зовсім ще не вияснена. Див. розділ XIX.

І я, фактичний діяч і виконавець цієї доби, власне та особа, що її тягла на своїх плечах і відповідальна за неї, хочу хоч коротко розповісти тут про неї.

Я мав намір видати про цю добу окрему книгу, але мої сили і вік (починається 86 рік життя) не дають мені змоги виконати свій замір.

***

Нижче подається тільки коротка хронологічна канва головної праці Головноуповаженого Міністра Івана Огієнка, складена ще року 1935-го в Варшаві. Дати цієї хронологічної канви взяті головно з моїх особистих Записок, з Денника, та з урядового листування, які тоді були в автора в Варшаві. Це мої джерела!

Цю Хронологічну Канву подаю як перевірений фактичний матеріял для написання історичної монографії про цю високо важливу історичну добу нашої Визвольної Боротьби, роки 1919-1920.

При Головноуповаженомув Міністрі позоставався в м. Кам'янці-Подільському на ввесь час Державний

Контрольор Іван Кабачків зо всіма своїми урядниками, і постійно контролював усі видатки державної каси та витрати Головноуповажненого Міністра. Він здіймав з нього офіційну відповідальність за витрати на всіх ділянках управління.

Література про цю важливу добу історії Української Визвольної Боротьби зовсім мала. Важніші документи про ці події, які тут згадуються, видрукував Ад'ютант Головного Отамана Симона Петлюри Сотник Олександер Доценко в своїй документальній праці: "Літопис української революції", 1924-го року, т. II, книга V, Тарнів.

Див. ще скрентонську "Народню Волю" 1936-го року за березень-квітень, статті Н. Григорієва: "Поляки на Україні. Українсько-польські відносини в історичній перспективі".

Ісак Мазепа, Прем'єр-Міністер того часу, у своїй праці: "Україна в огні й бурі Революції 1917-1921" років присвятив цій добі XVII-ий розділ тому II-го ст. 188-197, але цілости доби він не охоплює, та й був він тоді в центрі, в Кам'янці тільки деякий недовгий час.

Проф. Іван Огієнко: Моє життя, автобіографічна хронологічна канва. На тяжкій службі народові: "Наша Культура", Варшава, 1936 р. кн. 7 ст. 554-557, кн. 8-9 ст. 628-636 і кн. 10 ст. 710-712. Тут були подані події в хронологічному порядкові, а в цій книзі вони передруковуються значно доповнені й розміщені за змістом їх: Це власне було перше видання цієї праці.

Проф. Іван Огієнко: Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920-го року, "Наша Культура" 1936 р. кн. 5(14) ст. 321-331. Варшава-Львів.

I.

Перед польською окупацією Кам'янця-Подільського.

1919. XI. Поляки наступають на Україну, про що кілька місяців іде дискусія. Жодного писаного договору з Урядом Української Народньої Республіки, що перебував тоді в Кам'янці-Подільському, поляки не склали. Польський Уряд вів себе дуже підозріло, і зовсім не зважав на те, що робилося в Варшаві на верхах. Не виключено було, польська армія, зайнявши Кам'янець - Подільський, арештує Директорію та Уряд УНР. Тому й Директорія, і Уряд її постановили покинути Кам'янець-Подільський, усіх урядовців позвільняти (їх було біля 5000 осіб), а самим виїздити, куди можна...

Куди, коли большевики стояли вже на границях Поділля? Українська Армія так само має розсипатись...

Усі опинились в безвихідному тяжкому становищі...

І більшість Директорії, і майже вся Рада Міністрів складалися з соціялістів (соціял-демократів та соціял-революціонерів), які тоді склали таку ідеологію: вони, як соціялісти, офіційно з поляками співпрацювати не можуть, тому кидають Україну, а Польська Армія входить до неї. Хто з Уряду хоче, нехай позостається в Україні чи в Кам'янці, але офіційно співпрацювати з поляками, як соціяліст, не може...

Головний Отаман Симон Петлюра не погоджувався з цим, але це не помогло...

Постановили: нехай позостається непартійний Міністр сам і рятує Україну...

Відновлена Українська Держава мала тимчасово спинитися... Прийшов кінець...

З цим рішуче не погодився Міністер Ісповідань (перше Міністер Освіти) Проф. Іван Огієнко, і на Зборах заявив Директорії й Раді Міністрів, що кидати Україну — це зрада. Він пропонує передати всю владу у цей такий тяжкий час одному обраному Уповноваженому Міністрові, передати йому всю владу, і нехай він позостається в Україні й рятує її перед напасниками поляками, як може... І ніяк не можна позоставляти України без Уряду, бо все впаде, як тільки УНР покине Україну. І піде агітація:

Український Уряд покинув Україну!...

Позостатися в Кам'янці й боронити Україну до останку ніхто не погодився, — всі Міністри кидали Україну. Погодився тільки один Міністр Ісповідань, — Проф. Іван Огієнко, він же й Ректор місцевого Державного Українського Університету. Проф. І. Огієнко — до жодної партії не належить, він тільки учений, і буде боронити Україну перед поляками до кінця! Він згоден віддати життя своє за Україну...

Уся Директорія й вся Рада Міністрів одноголосно погодилися з думкою Міністра Огієнка, і всі одноголосно обрали його на Головноуповажненого Уряду УНР Міністра, як керівника всієї вільної України.

Але жодної писаної Інструкції для праці йому не дано. "Робіть, що буде потрібно й можливо!" говорили йому члени Директорії та Міністри Уряду... "Нехай Вам Бог допомагає!"

Ситуацію найбільше зрозумів, здається, член Директорії Федір Швець, — він найбільше умовляв мене прийняти становище Головноуповаженого Уряду.

— Ми всі соціялісти, тому повинні покинути Україну, бо поляки нас виарештують, — говорив Директор Федір Швець. А Ви головно вчений, Ви професор, Ректор Університету, з Вами поляки будуть рахуватися... Та Ви й показали вже себе, як Міністр,

трудолюбивим і ініціятивним... Позостаньтеся!

Головний Отаман Симон Петлюра все це підтвердив, і так само сильно настоював на цьому.

І я погодився прийняти на себе уряд Головноуповажненого Міністра, як заступника всього Уряду України.

II.

Головноуповажнений Міністр Проф. Іван Огієнко.

1919. 15. XI. Субота. Кам'янець-Подільський. Призначення Міністра Ісповідань Проф. Івана Огієнка Головноуповажненим Міністром Уряду Української Народньої Республіки. Ніякої писаної інструкції Головноуповажненому не дано. "Робіть, що буде потрібно", наказала Директорія. Міністр Огієнко заступає Директорію та Уряд УНР і позостається в Кам'янці. Терен його діяльности — уся Україна, вільна від ворога.

1919. 16. XI. Довга конференція Головноуповажненого Міністра Івана Огієнка з Головою Директорії Симоном Петлюрою. "Не знаю, що буде далі... Полякам не вірю, з ними писаної умови нема, не дають... Бережіть Україну, як зможете", сказав С. Петлюра... Із Кам'янця-Подільського він виїхав 16-го листопада перед полуднем.

1919. 16. XI. Неділя. Година 5-7 вечера. Конференція Головноуповаженого Міністра Огієнка з Прем'єр-Міністром Ісаком Прокоповичем Мазепою. Мазепа заявив, що зовсім нічого не знає про умови, на яких польське військо займає сьогодні Кам'янець. Головноуповажнений нехай робить, як вимагатимуть обставини, — "ви маєте необмежені права".

Між іншим, умовлено, що вільні помешкання для польського війська та військової польської влади вкаже Губерніяльний Комісар Поділля Микола Кондрашенко (ес-ер), що позостається в Кам'янці й який прийшов на кінець цієї Конференції. Ісак Мазепа сказав мені: "Бороніть Україну від поляків, як можете... А ми їдемо в Проскурів, а далі — нічого не знаю".

III.

Уряд покидає Кам'янець-Подільський

1919. 15. XI. Субота. Уночі з 15 на 16 XI. виїхав із Кам'янця-Подільського Диктатор ЗОУНР д-р Антін Петрушевич зо своїм управлінням, позоставивши біля Університету багато скринь різного майна й листа до Ректора Університету проф. І. Огієнка прийняти те, як дарунок Університетові.

1919. 16. XI. Неділя. Виїзд із Кам'янця-Подільського Директорії та Уряду Української Народньої Республіки й небагатьох вищих урядовців. Головна маса урядників та військових позосталася в Кам'янці при своїх установах. Уряд УНР виїздив, своїх урядників про це офіційно не сповістивши. Дехто з Міністрів і урядників пізніше вернулися до Кам'янця.

1919. 16. XI. О год. 9-ій вечора покинув Кам'янець-Подільський останнім Прем'єр-Міністр Ісак Мазепа, попрощавшись з Головноуповажненим Міністром.

Кам'янець-Подільський у листопаді 1919-го року був переповнений мешканцями втікачами. Сам собою не великий, він мусів прийняти до себе урядовців, які приїхали в Кам'янець разом з Урядом УНР. Урядовців було аж надто велике число, тисяч із п'ять, бо до Кам'янця взагалі збиралися всі, хто вже покуштував нової совєтської влади. Директорія, а особливо Симон Петлюра, завжди вимагали від Міністрів звільнення цих урядовців, чи "скорочення Міністерства", як тоді говорилось. Але реально таке скорочення тяжко було зробити, бо більшість урядовців були привезені ще з Києва, або втекли звідти, і викинути їх на чужині, то було кинути їх на голодування.

Це було високо тяжке завдання того часу!

Друга класа мешканців Кам'янця-Подільського, це були військові, головно старшини. Військове Міністерство взагалі було перевантажене, і на жодні скорочення не годилося. У Кам'янці перебувало чимало різних "отаманів", які тут тільки формували свої частини.

І раптом — Директорія й Уряд УНР покинули Кам'янець... Враження було, як від розірваної бомби... "А щó ж з нами?" питав кожен... Настрій був високо тяжкий...

Позосталі працювали при своїх Міністерствах та при своїх установах. Тепер усе це рушилось і закипіло... Куди виїздив Уряд ніхто твердо не знав. Знали, що Директорія "втікає" на Захід, а міністри, в більшості партійні соціялісти, відкрито казали: "Десь розсіємось поміж народом... Нам до цього не звикати"...

І пішли тяжкі нарікання та прокльони і на Директорію, і на Уряд. "Нас покинули на голод... Покинули всю Україну на поталу... Самі з грішми повтікали"..

Мені треба було великих сил триматися в цьому морі незадоволення...

Настрій був надзвичайно тяжкий та непевний. Ходило безконечне число пліток... Але коли всі довідалися, що Директорія й Уряд позоставили в Кам'янці Міністра Огієнка, як свого Головноуповноваженого, то помалу почали заспокоюватись і добирати правди.

Директорія й Уряд, а особливо Прем'єр Міністрів Ісак Мазепа, створили теорію, що їхні соціялістичні переконання не позволяють їм перебувати відкрито на території, окупованій поляками. "Зникнемо, а там будемо бачити, що робити..." І Директорія та Уряд "позникали"... А Кам'янець позостався на непевність та на неймовірні плітки...

Для Головноуповажненого Міністра позосталася найтяжча Голгота! Треба було не тільки вести належну політику з поляками, що вступали в Кам'янець, але найперше прогодувати армію незабезпечених урядовців!...

1919. 16. XI. Неділя. Я зібрав багатьох вищих урядників і голів важливіщих установ, і всіх поінформував про наше політичне становище. Кам'янець займають поляки, ніби як приятелі, але можна чекати всього...

Усі українські установи, усі школи, пошта, вся поліція (міліція) і т. ін. працюють нормально і мають постійний зв'язок зо мною. Я мешкав, як Ректор Університету, в ньому.

У цей же час генерал М. Омелянович Павленко закінчував свою підготову до т. зв. Зимового Походу, який і розпочав 6-го грудня 1919-го року. Він цим відтягнув багато-багато військових з Кам'янця-Подільського.

Що тільки можна було дати, я дав для цього походу. Військові поспішали вийти з Кам'янця, щоб не було сутички з поляками.

IV.

Поляки займають Кам'янець-Подільський.

1919.16.XI. Неділя. О годині 11-ій вечора VII Польська Дивізія генерала Крайовського зайняла Кам'янець-Подільський. Писаної умови про зайняття не було, — була тільки якась словесна умова з польським зв'язковим офіцером кап. В. Чарноцьким (О. Доценко: "Літопис української революції т. II, кн. 5, 1924 р. ст. 127).

Поляки вперто пускали поголоски, ніби вони прийшли на запрошення українського Уряду, — це була явна неправда, цього на письмі не було!

Населення в своїй масі було явно вороже наставлене проти поляків, і стріло їх повною темрявою, — рішуче скрізь і рішуче всі мешканці погасили світло... Поляки сунули по Кам'янці, як по вимерлій пустелі...

Головна вартова телефоністка, на моє зарядження, цілу ніч інформувала канцелярію Головноуповажненого про всі рухи польського війська, а вартовий в канцелярії повідомляв про все Міністра. Кожен більший рух польського війська в Кам'янці я знав.

1919.17.XI. О год. 4-ій вранці прибув до Головноуповажненого поляк, полковник, представник військової польської влади, з запитом, де приготовлені помешкання для війська.

Головноуповажнений вислав свого урядника з ним до Губерніяльного Комісара Поділля М. Кондрашенка, який мав списаними приготовлені казарми. Але виявилося, що той уночі виїхав, нікого про це не повідомивши і нікому своєї влади не передавши. Це сильно пошкодило престижеві української влади... І польське військо почало само брати собі потрібні помешкання. Частину цих помешкань я знав.

1919.17.XI. Міністр Огієнко призначив п. Білинського (галичанина) заступником Губерніяльного Комісара, Поділя, бо попередній покинув свою посаду й Кам'янець.

І новий Губерніяльний Комісар став організувати своє Управління і вносити хоч який порядок в розміщення нової армії й нової влади. Звичайно, це трохи помогло.

V.

Експедиція Заготовки Державних Паперів.

1919.17.XI. Прийшов мені телеграфічний наказ Ради Міністрів УНР з Проскурова, щоб Міністр Огієнко, як Головноуповажнений, негайно знищив Експедицію Заготовок Державних Паперів, а всіх урядовців та військових, що лишилися в Кам'янці-Подільському, звільнив зо служби. Телеграму підписали: С. Петлюра та Іс. Мазепа. Міністр Огієнко цього розпорядження не виконав свідомо, порахувавши його непорозумінням.

Це була подія великої ваги, бо в Кам'янці-Подільському зібралася сила-силенна урядовців. Пізніше С. Петлюра вияснював мені, що це зарядження зроблене було для полегшення мені правного стосунку до всіх урядовців, — цебто звільнення їх взяла на себе Рада Міністрів у дорозі.

Я зробив зарядження, що всі державні Установи зо своїми урядовцями працюють нормально й далі. Я викликав до себе Директора Експедиції Заготовки Державних Паперів і наказав йому провадити нормальну свою працю і бути в постійному зв'язку зо мною.

1919.17.XI. Поставлення таємної варти в Експедиції Заготовок Державних Паперів, щоб на перший приказ Міністра Огієнка знищити їх, якщо поляки силою хотіли б їх захопити.

1919.17.XI. Переговори й телеграми Міністра Огієнка з вищою військовою польською владою про правне забезпечення Експедиції Заготовок Державних Паперів.

Директору Експедиції було наказано в жодному разі не здавати своєї Установи полякам, а зо мною мати безперервний телефонний зв'язок. Я його повідомив, що я домагаюся

від польської влади дозволу на цю Експедицію.

1919.21.XI. Видача Міністрові Огієнкові Охоронної Грамоти від вищої військової польської влади на Експедицію Заготовок Державних Паперів й дозвіл і далі друкувати українські гроші.

Цим урятовано було рештки державности України, а всі українські урядники і всі школи мали забезпечену нормальну платню.

Це було велике досягнення, яке Міністр І. Огієнко вирвав від поляків. Польська влада дала дозвіл на працю Експедиції, не обдумавши, яке це буде мати державне значення. Пізніше польська влада не раз пробувала це своє розпорядження хоч обмежити, але мало вдалося.

Українські банкноти в той час вільно ходили по всьому Поділлі, і стояли вище від банкнотів польських.

Виявилося, що Експедиція має величезні готові суми, і я маю підстави не звільняти урядовців, і стріти поляків у повному порядку всіх державних українських установ.

У дальших подіях це мало величезне значення, бо були державні гроші для продовжування праці, а це спасло державність від передчасного скону. Це допомогло:

1. Усі школи оплачувати,
2. Не звільняти тисячі державних урядовців на голодування,
3. Держати й організувати тисячі

військових та Юнацьку Військову Школу. Це особливо важливе!

4. Не закривати й не відривати від праці центральних українських урядів,
5. Посилати помітну реальну допомогу науковим установам м. Києва, звичайно таємно.
6. Посилати великі суми в Варшаву, коли там організувалася і працювала Українська Дипломатична Місія і коли туди приїхав Симон Петлюра й став керувати нею,
7. Провадити Український Державний Університет з тисячами студентів. Серед студентів дуже багато було з Галичини, — вони тут рятувалися від поляків, — їх треба було не тільки прогодувати, але й зберегти від польської розправи.

VI.

Організація Ради Головноуповажненого Міністра.

1919, листопад. Створення Ради Головноуповажненого Уряду УНР., як дорадчого органу при Головноуповажненому. До цієї Ради входили або представники від усіх тодішніх українських партій, а саме: б. Державний Секретар Михайло Афонович Корчинський, б. Прем'єр-Міністр Всеволод Голубович, б. Міністр Іван Липа, Ол. Ковалевський, адвокат з

Галичини д-р Степан Баран, Ів. Ів. Кобза, Михайло Білинський, М. Килимник, М. Баєр та ін.

Усі важливі рішення Головноуповноважений робив тільки по нараді з цією Радою.

Спочатку Рада працювала безперервно, потім збиралася двічі, пізніше раз тижнево, а ще пізніше — у міру потреби. Усі члени Ради мали державне утримання. Поляки вважали цю Раду за український парламент, і перешкоджали їй працювати, чим тільки могли.

Організація Ради Головноуповажненого мала велике значення, і дала цінні наслідки, хоч вона сильно лякала Директорію в Варшаві, особливо С. Петлюру зовсім безпідставно.

У найтяжчий час Визвальної боротьби за Україну на чолі її стала Рада з видатних осіб. Я не позостався одиноким!

Ця Рада надавала сил Головноуповажненому, бо в найтяжчий час він мав поважне опертя в боротьбі проти поляків, що захопили Україну.

Але в цій Раді спочатку перевагу мали соціялісти, які скоро побачили, що Головноуповажнений Міністр є потрібний, але безпартійний. Та вони вважали незручним, що на чолі позосталої України, як її вища влада, стоїть не соціяліст і не партіний. Були вони спочатку і проти якої будь співпраці з поляками. Їхня ідеологія була спершу творити хаос, щоб у ньому поляки були побиті...

Незабаром Рада поповнилася Референтами окремих Установ, і соціялісти позосталися в меншості, але свого наставлення до Директорії й Уряду не змінили. Це сильно било державну спроможність України.

1919. XI. Предложення Головноуповажненого панам: М. А. Корчинському, І. І. Кобзі та І. Л. Липі стати заступниками його, бо йому самому тяжко працювати, а великої й відповідальної праці аж надто багато. Усі відмовились, указуючи на непевну політичну ситуацію.

Уже йшла явна агітація: оголосити Директорію й Уряд УНР скиненим, бо вони покинули Україну...

1919. XI. Скарга Міністра Огієнка до Ради Головноуповажненого, що ті представники соціялістичних партій (с.-д. та с.-р.), що працюють у Раді Головноуповажненого, поза нею ведуть неперебірливу в засобах розкладову агітацію проти Директорії та Уряду УНР, як устно, так і письменно в есерівському кам'янецькому деннику "Трудова Громада", а це сильно шкодить українській справі взагалі й осмішує Головноуповажненого в очах чужинців.

Рада осудила цю діяльність соціялістичних партій, а Міністрові Огієнкові висловила своє повне довір'я. Міністр Всеволод Голубович урочис-

то прирік, що здержить своїх від агітації, але обіцянки не виконав.

Взагалі серед партійних українців згоди й єдности не було. Соціялісти виразно твердили, що Україна мусить бути тепер соціялістичною.

Пізніше Головноуповажнений намагався перетворити Раду в український парлямент, але польська влада до цього не допустила. Проти перетворення Ради на український парлямент рішуче став і Голова Директорії Симон Петлюра, — він радив не дратувати поляків.

А працювати Головноуповажненому ставало все тяжче, бо поляки поводилися в Україні, як у завойованому краї... Насильства та ґвалти поляків були щоденні.

1920, лютий. Запрошення б. Товариша Міністра Освіти Петра Холодного Товаришем Головноуповажненого. П. Холодний радо погодився і став працювати. Він відтягнув працю по справах освіти, і в Раді Головноуповажненого не раз виступав проти розкладової праці інших.

VII.

Організація Уряду Головноуповажненого.

1919. XI. У Кам'янці-Подільському й далі перебували всі Міністерства УНР, і при кожному з них працювало багато урядовців. Урядовці ці в своїй більшості виїхали ще з Києва разом з евакуацією Міністерств, і вкінці (по Вінниці) опинилися в Кам'янці-Подільському.

Директорія завжди була проти цього надмірного обтяження Міністерств. І на засіданнях Ради Міністрів С. Петлюра часто ставив справу звільнення урядовців на три чверти, позоставити тільки чверть їх. До цього С. Петлюра завжди додавав: "І так само зменшити на три чверти склад наших посольств за кордоном!"... Дійсно, за кордон виносилися кожен, хто міг, а вдома працювати було аж надто трудно... На ці предложення Голови Директорії Рада Міністрів завжди мовчала, — ніхто не відважувався "розігнати" урядовців.

Таке намагання "розігнати" урядовців було тільки незнанням діла та зневірою в воскресення України. Як Міністр, я завжди був проти звільнення урядовців, — завжди вказував на краще використання їх, а не на розігнання.

Коли Директорія й Уряд виїхали з Кам'янця-Подільського, Головноуповноважений скликав старших урядовців до Університету, і в університетській величезній залі оголосив їм, що всі українські установи зо своїми урядовцями позостаються на праці, праці не переривати, всім буде пла-

титися нормально за працю, як це і досі було.

Це оголошення Головноуповажненого цілком заспокоїло урядовців, і вони воскресли на дусі і приступили до праці.

І Головноуповажнений видав зарядження, що твориться Уряд Головноуповноваженого, який складається з великого числа окремих Референтур зо всіх ділянок державного життя: Референтура військових справ, Освіти, Ісповідань, Юстиції, Земельних справ, Шляхів, Пропаганди, Промисловости й т. ін., Державного Контролю. Кожен урядовець обов'язаний реально працювати в своїй Референтурі.

Крім цього, урядовці мають обрати найстаршого серед себе, який буде Референтом тієї чи іншої справи в Раді Головноуповноваженого, буде відповідати за працю всієї Референтури і в міру потреби буде докладати Головноуповноваженому про стан праці своєї Референтури.

І тисячі урядовців були заспокоєні й забезпечені працею та прожитком. Багато урядовців були приділені до інших установ, особливо до Університету, бо там завжди бракувало працівників.

Коли всі Референтури організувалися, Головноуповноважений увів Референтів до складу Ради Головноуповноваженого. Це значно підсилило Раду, а головне — надало Раді характеру державного й більше ділового. Соціялістичні голоси в Раді стали значно спокійнішими.

Я голосно говорив, що Директорія й Уряд УНР вернуться до Кам'янця і застануть готовий апарат для праці, — і Україна воскресне! Говорив так, бо вірив у це...

1919.XI. Організація півурядового безпартійного демократичного денника "Наш Шлях", редактор Міністр Почт і Телеграфів Іларіон Федорович Косенко. Видача коштів на цей орган. Редакція містилася в помешканні Українського Клубу й чесно виконувала завдання Українського Уряду.

Організація свого органу була ділом дуже потрібним і дуже корисним. Соціялісти мали свою "Трудову Громаду", Крім цього, соціялістична "Трудова Громада" іноді виступала з різкою критикою Директорії та Уряду УНР, а це йшло на руку ворогам України та полякам.

Головноуповноважений заклав "Наш Шлях", і біля нього згуртувалися всі помірковані, і ширили чисту українську ідеологію, чого дуже потребувало населення і час.

1919, середина грудня. Головноуповноважений призначає Голову Земської Управи Віктора Кіндратовича Приходька Губерніяльним Комісаром Поділля.

Це призначення було дуже потрібне, бо треба було організувати все Поділля, і нічого не можна було по-

зоставляти без догляду. При Губерніяльному Комісарі склалося велике управління, і воно провадило реальну працю по всьому Поділлі.

VIII.

Береження Українського Війська.

1919.XI. Головноуповноважений призначив генерала Олександра Федоровича Колодія референтом військових справ, і доручив йому всебічну організацію військової справи старшин. Аж до своєї смерти (від тифу) генерал сумлінно й старанно виконував свої обов'язки, і військових таки організував. Була створена велика Референтура Військових Справ.

Військовиків було дуже багато, і багато з них були без жодного діла. Я став на тому, що їх треба неодмінно організувати, вишколювати і кожного берегти для потреби. С. Петлюра з Варшави, зайнятий іншою справою, не міг належно відзиватися.

Генерал Олександер Колодій був людиною працьовитою й кристально чистою, і безперервно працював для організації війська. Помер у Кам'янці від тифу 1920-го року, 20-го квітня.

1919.8.XII. Військовий Міністр, Генерал М. Омелянович-Павленко цього часу склав потрібну групу військовиків і вирушив з ними на північ. Це

початок Зимового Походу.

1919.I-14.XII. Почалися довгі переговори Головноуповноваженого з Польською Владою про конечність нормального існування Української Військової Юнацької Школи в м. Кам'янці. Поляки були рішуче проти цього.

1919.15.XII. Довудство Дивізії відмовляє дозволу на організування Української Військової Юнацької Школи. Головноуповноважений протестує проти цього.

1919, грудень. Головноуповноважений нарешті добуває згоду вищого Польського Уряду в Варшаві на Українську Військову Юнацьку Школу, і доорганізовує її, видаючи на це великі кошти. Цим був збережений військовий осередок, — при школі було багато старшин, і школа завжди була переповнена юнаками.

Юнацька школа стала офіційним центром військових справ, — дала приміщення для багатьох старшин і для сили-силенної військових юнаків.

"Правда, — казав Міністр І. Огієнко, — з дозволу поляків у Кам'янці вже почато формування українських військових відділів під командою от. Олександра Шаповала й полк. Шандрука. Але боюся, що справа з цими формуваннями далеко не піде. Хоч командуючий польським військом у цьому районі, ген. Крайовський, ставиться прихильно до цієї справи, але не він є тут рішаючим чинником з

боку поляків" (І. Мазепа: "Україна в огні й бурі" том II, ст. 189).

Військові в Кам'янці сильно лякали поляків.

1919.15.XII. Листовне предложення Польської Влади через Коменданта міста майора Боруту, щоб усі старшини Української Армії від'їхали для формування Української Армії до Ланцуту. Головноуповноважений заявив, що він цього виконати не може без писаного наказу Головного Отамана Симона Петлюри. Це був підступ польської влади знищити українське старшинство.

1919.15.XII. Наказ Довудства Групи ген. Крайовського ч. 7527/IV про концентрацію офіцерів "byłej Armji Ukraińskiej" в Домб'ї.

Це було те саме. А С. Петлюра в Варшаві мовчав, і ніяких повідомлень не присилав... Утворювалась дуже тяжка ситуація... Можна було втратити й рештки своєї Армії... Головноуповноважений опинився в тяжкому стані, бо готовилась для військових якась пастка...

1919.21.XII. Оголошення Коменданта міста майора Борути, щоб 24. XII усі старшини Української Армії зібралися для відправки їх до Домб'я, де ніби От. Симон Петлюра формує нову Українську Армію.

А з Варшави — ані слова...

1919.23.XII. Конференція Головноуповноваженого в асисті двох генералів: його референта Військових Справ

О. Колодія і Голови Старшинської Громади Генерала Зілинського в Довудці Дивізії ген. Крайовського. Довудця заявив, що офіцерів до Домб'я викликає сам От. С. Петлюра. Міністр І. Огієнко твердить, що про це Петлюра нічого йому не писав, тому він наказу українським офіцерам про виїзд не може видати. І не видав...

1919.25.XII. Не відомо чия провокаційна замітка по газетах, що збір і від'їзд українських офіцерів призначається на 26-го грудня.

1919.26.XII. Більшість українських офіцерів на збір на виїзд не з'явилася, — частина їх втекла, частина тимчасово поховалася...

1920, січень. Головноуповноважений посилає через двох своїх посланців 1.000.000 карб. для хворих інтернованих військових у Тернополі, Ланцуті та Домб'ї.

1920.14.I. Заборона Довудці Повіту кап. Оцеткевича носити українську військову уніформу й військові відзнаки. Головноуповноважений опротестував цей наказ, як неправний, а також докладно повідомив С. Петлюру в Варшаві про все це післанцем.

1920.20.IV. Помер від тифу Референт Військових Справ Головноуповноваженого генерал Олександер Федорович Колодій. Багато робив у військових справах.

1920.6.V. Повернення Армії УНР із "Зимового Походу".

В Кам'янці-Подільському збирало-

ся все більше військових, а Варшава на мої доклади мовчала... Це створювало хаос у військовій справі, а полякам давало змогу помалу прибирати все в свої руки...

І всю силу військових треба було утримувати, — дати приміщення і утримання.

IX.

Важливіші церковні справи.

1919.15.XI. Докладні вияснення Міністра Ісповідань члену Ради Міністра О. Протоєреєві Василеві Липківському в справі його хіротонії в Єпископа від Екзарха Грузії, що було тоді підготовлене. При цьому були присутні члени Ради Міністра: Володимир Чехівський та Протоєрей М. Крамаренко.

1919.16.XI. Виїзд із Кам'янця до Києва двох членів Українського Священного Синоду: О. В. Липківського та О. М. Крамаренка, членів Ради Міністра Ісповідань. Вол. Чехівський позостався в Кам'янці.

1919.16.XI. Наказ Єпископа Подільського й Брацлавського Пимена від 10. XI. ч. ч. 2679,2680 і 2681 про заборону Священнослуження Прот. О. Василеві Липківському, Свящ. М. Крамаренкові та Свящ. Петрові Табінському за те, що "отложились от Московськаго Патріарха, признав автокефальность Украинской Церкви" та "вступили в число членов Кирилло-Мефодіефскаго Братства, агитировавшаго против православной русской Іерархіи".

1919.19.XI. Наказ Єпископа Подільського Пимена від 10.XI ч. 2682 про заборону Священнослуження О. Протоєреєві Євфимієві Сіцинському такого ж змісту, як і іншим, див. вище під 16. XI.

1919.20.XI. Головноуповноважений і Міністр Ісповідань звільнив від керування Подільською й Брацлавською Єпархією Єпископа Кам'янецького Пимена "за руйнування Української Автокефальної Церкви, за непослух законам Української Народньої Республіки, за втручання в компетенції цивільної влади й за агітацію в Церквах на користь Денікіна" (Наказ ч. 23 за 20. XI. 1919 р.).

1919.20.XI. Головноуповноважений звільняє з посади Священика Олександра Юр'євського, незаконно призначеного Подільським єпархіяльним місіонарем, який провадив відкриту агітацію проти української влади.

1919.21.XI. Представник Польської Влади, кап. В. Чарноцький, узяв Єп. Пимена під свою оборону, заявляючи, що заборонить йому всяку протиукраїнську агітацію. Міністер Ісповідань не відмінив свого наказа. Єп. Пимен наказа не виконав і агітацію проти України вів далі.

1919.23.XI. Наказ Головноуповно-

важеного й Міністра Ісповідань ч. 16 про призначення до Подільської Духовної Консисторії тимчасового Комісара "для догляду за виконанням розпоряджень Уряду Української Народньої Республіки в справах державно-церковного життя". Наказом ч. 195 таким Комісаром призначений був Арсен Длугопільський.

1919.26.XI. Наказ 2717 звільненого Єпископа Подільського й Брацлавського Пимена по Єпархії, що "всѣ Священнослужители, подчиняющиеся распоряженіям Украинского Синода, будутъ запрещаемы въ Священнослуженіи съ преданіемъ ихъ церковному суду Всероссійскаго Патріарха". Польська влада явно підтримує Єпископа Пимена, щоб творити в Церкві Українській непорядок.

1919, грудень. Писаний донос Польській Владі Єпископа Пимена, ніби Міністр Ісповідань проф. І. Огієнко веде серед українського Духовенства протипольську агітацію, а польської влади зовсім не визнає.

1919.II.XII. Наказ Головноуповноваженого й Міністра Ісповідань, що "керування Подільською Єпархією доручається тимчасово Єпископу Амвросію Вінницькому".

1919.14.XII. Голова Директорії С. Петлюра в Варшаві затвердив звільнення Єп. Пимена від керування Подільською Єпархією (постанова ч. 1242).

1920, лютий. Архимандрит Смарагд

Латишенко самовільно покинув Крем'янецьку Духовну Семінарію, де був інспектором, і подався додому на Харківщину. По дорозі на Поділлі провадив явну протиукраїнську агітацію, за що його арештували Січові Стрільці й доставили до Управління Головноуповноваженого в Кам'янець.

Міністр Ісповідань наказав Отцю Архимандриту Латишенкові вертатися до Крем'янця, і той погодився і дав розписку про це.

Пізніше, цей Архимандрит Смарагд року 1923-го 8-го лютого убив Варшавського Митрополита Георгія Ярошевича.

1920, лютий. Передача через Архимандрита Смарагда (Латишенка) річного утримання для Єпископа Діонисія й річного утримання для цілої Духовної Семінарії в Крем'янці.

1920.III. Початок переговорів із Апостольським Візитатором на Україну монс. Дженнокі. Але з цього нічого не вийшло.

1920.29.IV. Наказ Міністра Ісповідань про звільнення за пропаганду Макарія Крамаренка від виконання обов'язків Ректора Подільської Духовної Семінарії й призначення на цю посаду приват-доцента Кам'янець-Подільського Державного Університету О. Петра Табінського з 30.IV. 1920. Отець Макарій Крамаренко виїхав до Києва з завданнями від Міністра Ісповідань І. Огієнка.

X.

Невпинна допомога галичанам.

1919.XI.1920. Невпинна матеріяльна допомога Галицькій Армії. Підшукання способів опіки над нею. Видача допомог на прожиття окремим галичанам.

1919. Головноуповноважнений створив Комітет для допомоги галичанам, і давав йому великі суми допомоги. Видача допомог на повернення додому, в Галичину. Цей Комітет існував аж по червень 1920-го року.

1920.22.I. Наказ Довудства Групи ген. Крайовського, щоб усі мешканці Галичини виїхали за Збруч. По довгих перемовах у цій справі вдалося Головоноуповноваженому позоставити в Кам'янці всіх, хто був потрібний для праці або вчиться в Університеті в м. Кам'янці.

1920.15. II. Головноуповноважений видав Кам'янець-Подільському Університетові 2,400.000 карб. на створення при Університеті 200 стипендій, по 2000 карб. кожна на семестр, для незаможніх студентів, особливо галличан-емігрантів.

1920.15.III. Видача постійної допомоги Студентській Раді Кам'янець-Подільського Університету на відкриття і провадження студентської їдальні.

1920.7.III. Висилка уповноваженого делегата адв. І. Я. Боцюрка до Варшави до Цивільного Уряду Волині й Подільського Фронту боронити інтереси галичан-емігрантів та інш.

1920.II.III. Наказ Довудці повіту й міста кап. Оцеткевича й відповідний пильний лист до Головноуповноваженого, щоб до 20-го березня всі, хто походить з Галичини, опустили територію на схід від Збруча (бо ніби це галичани співали "Не пора").

1920, березень. Протест Головноуповноваженого Міністра І. Огієнка перед генералом Крайовським проти наказу кап. Оцеткевича про висилку з Поділля галичан. Ген. Крайовський наказ цей частинно відмінив, частинно злагодив.

1920.11.IV. (Великдень 29.III.ст.ст.). Урочисті Розговіни в актовій залі Університету всіх студентів-емігрантів, головно з Галичини, на що Головноуповноважений видав 200.000 карб.

XI.

Допомога Греко-Католицькій Церкві.

1920, січень. Головноуповноважений І. Огієнко видав Протоігумену Чину Св. Василія Великого О. Анастасію Калишу на культурно-освітню працю на Поділлі 4,400.000 карб., і вистарався для Чину від міста десятину землі на будівлі. При цьому

свідком був О. Ігумен Онуфрій Бурдяк. Але Чину заборонена була всяка унійна агітація.

XII.

Грабунок українського майна.

1919.24.XI. Рішучий протест Головноуповноваженного перед зв'язковим польським офіцером про те, що 21. XI забрано без дозволу й порозуміння санітарне та господарське майно шпиталю Українського Червоного Хреста в с. Панівцях під Кам'янцем.

1919, кінець листопада. З наказу польської військової влади забрано телефонні апарати зо всіх українських інституцій міста Кам'янця, ніби з потреб військового часу. На протест Головноуповноваженого повернено телефона тільки деяким установам.

1919.3.XII. Трус у помешканні Повітової Народньої (Земської) Управи з 6-ої години вечора. Без усякого поквітовання забрано багато цінних речей.

1919, грудень. Рішучий протест Головноуповноваженого з приводу забирання поляками українського майна без поквітування.

Про все це оповіщається посланцями Головного Отамана С. Петлюру.

1919, грудень. Зо всіх міст Поділля до Головноуповноваженого впливають скарги на безперервні грабунки

польського війська. По багатьох містах жовніри, заходячи до шкіл чи й до приватних помешкань, коли бачили там портрети видатних українців, напр. Т. Шевченка, то такі портрети нищили, бібліотеки палили й т. ін.

1919, грудень. Кам'янець-Подільська Земська Управа подарувала Головноуповноваженому своє найкраще авто ("червоне").

1919, грудень. З наказу Військової Польської Влади Корпусу від Головноуповноваженого забрано без його згоди "для репарації" "червоне" авто, яке опинилося в ген. Івашкевича. Року 1921-го в м. Тарнові з наказу ген. Івашкевича авто це несподівано було повернене Міністрові Огієнкові, бо ген. Івашкевича тоді судили.

1919.17.XII. Поручник Військ Польських Мацьков'як з 3-ої год. дня робить пильний трус у Подільській Губерніяльній Управі. Нічого не знайдено, а майно пограбоване.

1919.17.XII. Головноуповноважений рішуче протестує перед Польською Владою з приводу незаконного трусу в Земській Управі.

1919.18.XII. Писаний протест ч. 7456 Подільської Губерніяльної Народньої (Земської) Управи з приводу трусу в її помешканні.

Усі ці грабунки і безправні дії Головноуповноважений рішуче опротестував перед Польською Владою.

1920.6.IV (неділя). Конференція Головноуповноваженого Міністра з

Судової Палати. Актів зібралося величезне число.

При евакуації м. Кам'янця в 1920 р. ці Акти не були вивезені й попали в руки Совєтської влади. Совєтська влада їх використала належно: коли польський уряд подав совєтському Акти про грабунок польського майна в 1920-му році, то совєтська влада зробила контр-предложення: оплатити за грабунок українського майна, на що були належні Акти з Кам'янця-Подільського на величезні суми.

XV.

Рятування державної готівки.

1919, грудень. Велика раптова небезпека для цілости готівки Українського Державного Банку. Головноуповноважений Огієнко скликає поширену Раду, закликає Державного Контрольора Івана Кабачкова й ін., і на таємній нараді доповідає їм про сучасний стан.

Нарада постановила: 1. Негайно перевезти грошеву готівку до Університету й поставити коло неї варту: одного урядовця Державного Банку й одного з Університету. 2. Негайно частину готівки видати на підтримку дальшого існування українських установ. 3. Відповідальність за цей акт Громадська Нарада приймає на себе. 4. Про все це скласти таємного протокола.

На основі цієї постанови Головноуповноважений Міністр негайно видав: 1.25.000.000 карб. на утримання професури й урядовців та на купівлю двох будинків для Українського Державного Університету (гроші ці передано на схованку: Проректорові Проф. М. Федорові й Деканам: В. Біднову, Л. Білецькому та Х. Лебідь-Юрчикові). 2. Відіслав до Києва окремим посланцем 7.000.000 карб. на утримання Академії Наук і 4.000.000 на утримання Академії Мистецтва та українських гімназій. 3. Видав великі суми українським видавництвам і пресі.

1920, лютий. Українські гроші сильно падають на вартості. Нарада Правління Університету (Ректор, Проректор і п'ять Деканів) про те, як зберегти вартість запасових сум Університету. Постановлено купити будинки для конечних потреб Університету, що сильно розрісся і в одному будинкові йому тісно. На основі цієї постанови куплено цілу садибу й добрий великий дім п. Осаулової на Високій вулиці за 4 мільйони карб., і передано цей будинок для потреби природничо-математичного та сільсько-господарчого факультетів.

Тоді ж куплено й другий будинок у п. Шпіцглуза за 2 і пів мільйона карб. на потреби Університету. Купчий акт підписало ціле Правління Університету, а сама купівля зроблена була на ім'я Університету.

Державний Контрольор Іван Кабачків контролював усі акти купівлі цих домів і передачі їх Університетові.

Ліві українські партії, с-р. та с-д., стали неперебірливо агітувати, буцім то Головноуповноважений купує будинки "для себе", і це доносили і в Варшаву С. Петлюрі.

Приїхавши до Кам'янця, Головний Отаман С. Петлюра увесь час жив у купленому домі п. Осаулової на Високій вулиці. Відомі його фотографії, — в садку цього дому.

Тут треба підкреслити, що українські гроші, хоч і падали в ціні, але ввесь час були дорожчі, як гроші польські. Українська людність рішуче полякам не довіряла, тому й польські злоти завжди цінувалися нижче від українських карбованців.

XVI.

Культурно-освітня праця за час Головноуповноваженого.

1919, грудень. Міністр І. Огієнко переформував Український Театр у Кам'янці-Подільському на Український Державний Театр на чолі з артистом Миколою Карповичем Садовським, як Директором його. І утримував увесь цей театр аж до виїзду на еміграцію державним коштом. Цим збереглося багато артистів.

1919.І.XII. При Богословському Фа-

культеті Кам'янець-Подільського Українського Державного Університету Міністр Огієнко заклав "Комісію для перекладу Св. Письма на українську мову" й видавав потрібні на це великі кошти. Усі переклади мали статися власністю Університету. Перекладено Дії Апостолів й інше.

1919, грудень. При тому ж Університеті Міністр Огієнко заклав "Комісію для складання Історичного словника української мови", видаючи потрібні на це великі кошти. Головою цієї Комісії став проф. Євген Костянтинович Тимченко. Цю працю проф. Є. Тимченко закінчив у Києві, де й видав "Історичного Словника Української мови" 1930 р.

1919, грудень. При тому ж Університеті при Правничому Факультеті Головноуповноважений Міністр Огієнко заклав "Комісію для вироблення правничої термінології" й видав потрібні на це кошти.

Взагалі Державний Університет проробив тоді велику працю в царині з матеріялів української термінології.

1920.І. На клопотання Міністра Огієнка Українська Державна Гімназія ім. Ст. Руданського в Кам'янці передала Університетові більше тисячі цінних старих книжок, серед них багато українських стародруків.

1920.9.II. Постанова Правничого факультету Кам'янецького Університету заснувати ще дві нові катедрі: ка-

тедру кооперації й катедру місцевого самоврядування. Міністр Огієнко затвердив цю постанову і провів її в життя.

1920, лютий. Видача співакові Михайлу Голинському допомоги на науку співу в Італії.

1920.4.III. Наказ ч. 3 Головноуповноваженого та Міністра Ісповідань: "Комісія для перекладу Св. Письма на українську мову при Міністерстві Ісповідань тимчасово переходить у повному складі з коштами до Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Університету".

1920, весна. Професорська Рада Кам'янецького Університету обрала проф. І. Огієнка другий раз своїм Ректором на три роки.

1920.4.VII. Видача аттестатів зрілости першому випускові Української Університетської Гімназії для дорослих, в якій почесним Директором був Міністр Огієнко. Головноуповноважений утримував цю Гімназію державними коштами.

1920, початок липня. Обрання проф. Гаращенка деканом сільсько-господарського факультету. Ректор І. Огієнко доручає йому привести до порядку цілу справу Університетського Городу.

XVII.

Збереження українського шкільництва.

1919-20. Головноуп. Міністр Іван Огієнко звернув свою пильну увагу на українське шкільництво на всьому Поділлі, і зберіг його від розвалу. Учителі всіх шкіл на Поділлі й далі, де тільки не було большевиків і де тільки сягала українська влада, нормально одержували своє державне утримання. Так жили всі школи народні й інші. Так жив Кам'янець-Подільський Державний Університет, Гімназія, Духовна Семінарія й ін.

Про життя українського шкільництва за час Головноуповноваженства див. тут по різних інших відділах.

XVIII.

Поляки нищать державність України.

1919, грудень. Рішучий протест Головноуповноваженого перед польським командиром корпусу генералом Івашкевичем за зірвання й потоптання українського Державного Прапору з будинку Комісара Поділля. З наказу ген. Івашкевича польський офіцер, що зірвав Прапора, сам же повісив його на його місце. Тисячна товпа народу аплодує цьому

1919.4.XII. До Кам'янця прибула польська Комісія "приймати майно українського Уряду", бо він ніби перестав існувати. Міністр Огієнко не допустив цю Комісію до праці, вимагаючи зарядження вищої влади.

1919.12.XII. Наказ Коменданта міста Кам'янця Майора Борути, щоб Експедиція Заготовки Державних Паперів віддала все своє військове приладдя, позоставляючи собі для охорони тільки 6 рушниць і 30 куль до них.

1919.13.XII. Повідомлення Головноуповноваженому від тактичної групи ген. Боннінса, що з наказу Довудства Дивізії перестало функціонувати Бюро зв'язкового польського офіцера в Кам'янці. Усі зв'язкові справи перебрав на себе Комендант міста Майор Борута-Спехович.

1919.13.XII. Наказ Довудства групи ген. Боннінса ч. 7.465/III, відпис Міністрові Огієнкові: "а/ Усі українські міністри й урядовці позостаються в Кам'янці-Подільському тільки як особи приватні, і б/ Експедиція Заготовки Державних Паперів, Університет та Юнацька Школа можуть функціонувати тільки як інституції приватні".

1919.19.XII. Комендант міста майор Борута повідомляє, що українським шпиталями в Кам'янці буде надалі рядити гарнізоновий лікар полковник Алтов, а "wszelkie rozkazy władzy b y ł e j Ukraińskiej nie mają znaczenia". Головноуповноважений рішуче оскаржує це розпорядження, як незаконне.

1919.26.XII. Польська влада обезброїла охорону Експедиції Заготовок Державних Паперів. Клопотання в цій справі Головноуповноваженого, бо Експедиції загрожує небезпека від бандитів, а особливо від п'яних польських жовнірів, якими переповнений Кам'янець.

1920.2.I. Польська влада арештувала Міського Голову українця М. Килимника. За протестом Головноуповноуповноваженого він був випущений із арешту того ж таки дня.

1920.I.II. Староста польський Кам'янець-Подільський Ю. Губерт розв'язує Міську демократичну Думу й призначає замість неї Магістрат, що складається з бурмістра, його заступника й 5 членів. Бурмістром призначено поляка-українофіла Олександра Шульмінського, а його заступником провізора поляка К. Дуніна.

1920.I.II. Наказ Кам'янець-Подільського Старости Юл. Губерта, щоб усі українські школи запровадили обов'язкове навчання польської мови. Але школи цього, з наказу Головноуповноваженого, не виконали.

1920.I.II. Наказ Кам'янець-Подільського Старости Юл. Губерта, щоб дотеперішні (українські) урядники неодмінно зложили урочисте приречення на вірність Польщі. На про-

тест Міністра Огієнка ця присяга була відмінена.

1920.1.III. (16.II.ст.ст.). Наказ Начальника Подільської Округи Б. Крачкевича ч. 698 про ліквідацію Губерніяльної Земської Управи. Усі старання Головноуповноваженого про відміну цього наказу успіху не мали, а Директорія в Варшаві була безсильна що зробити...

1920.10.III. Величезна й урочиста маніфестація Кам'янець-Подільської людности з приводу Шевченківського Свята. Багато-тисячні лави зо співами проходили коло Головноуповноваженого, що стояв на авті біля свого Управління і приймав маніфестантів. Одна з лав, проходячи, ніби заспівала: "Не пора". Із цієї причини поляки хватали, де могли, галичан, і висилали їх в Галичину.

Головноуповноважений складав протести майже кожного дня, бувши як на Голготі. Це саме робилося й всюди по Поділлю. Він засипав копіями своїх протестів Варшаву, але вона була безсильна... Ніякої писаної умови з поляками не було, а між тим Польська Армія руйнувала Україну як Державу і обдирала її до нитки. Сама Польща робила незрозумілі речі, бо офіційно визнала з українського уряду одного тільки Головноуповноваженого Міністра І. Огієнка, а інших Міністрів, — як приватних осіб.

А я робив усе, щоб зберегти Україну... І робив, — правда, щоденно че-

каючи арешту або обманного вбивства...

XIX.

Польська адміністративна влада в Кам'янці-Подільському.

1920.8.I. (24.XII.ст.ст.). Прибув новий Довудця Повіту і Міста капітан Оцеткевич. Зараз таки наказав негайно очистити для нього помешкання українського Губерніяльного Комісара Поділля. Протест Головноуповноваженого в цій справі успіхів не мав, — помешкання забрали насиллям.

1920.9.I. Відозва Довудці Повіту й Міста кап. Оцеткевича до людности Повіту й Міста про те, що місто Кам'янець-Подільський, "prastara kresowa twierdza, po długich latach niewoli, ucisku i udręki, do dawnej wraca macierzy"... Міністр Огієнко відсилає цю відозву Директорії та Українському Урядові в Варшаві, і вносить на це сильний протест Довудці Дивізії ген. Крайовському, вказуючи, що ця відозва сильно нервує все громадянство Поділля. Дня 22.I. ця відозва була анульована польською владою. Отже, офіційне знищення України польською владою протестами Головноуповноваженого було офіційно й відмінене.

1920.11.I. Декрет ч. 444 Н.О.В. про

призначення Юліяна Губерта польським старостою Кам'янецьким (декрет виданий без відома української влади).

1920.24.I. Naczelny Komisarz Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego призначив Начальником Подільської Округи Болеслава Крачкевича.

1920.1.II. Староста Кам'янець-Подільський Юліян Губерт приступив до виконання своїх обов'язків (вул. Московська ч. 23).

1920.15.II. Начальник Подільської Округи Болеслав Крачкевич приступив до виконання свого уряду, і того ж дня, у супроводі своїх помічників, зложив візиту Головноуповноваженому Українського Уряду. Заявив, що два рази тижнево він "буде докладати Головноуповноваженому Міністрові про цивільні справи Поділля". Він уважав Головноуповноваженого за вищу владу України.

1920, кінець лютого. Головноуповноважений призначив своїм представником до Управління Начальника Подільської Округи Івана Кишківського.

1920.22.III. Приступлення до праці Представника Головноуповноваженого Івана Кишківського при уряді Начальника Подільської Округи.

XX.

Українська Національна Рада в Кам'янці-Подільському.

1920, перша половина січня. У Кам'янці-Подільському утворилась таємна "Національна Українська Рада" з представників усіх українських політичних партій (більшість з них входила до Ради Головноуповноваженого) з Михайлом Корчинським на чолі й д-р Степаном Бараном, як заступником голови, — він власне найбільше проводив усією Радою. Рада планувала оголосити С. Петлюру скиненим, захопити владу до своїх рук і провадила шкідливу розкладову агітацію проти Українського Уряду.

Окремі члени Ради завжди просили в Головноуповноваженого різних допомог, посад і т. ін. чи для себе, чи для своїх знайомих, чи для своїх видавництв, і жили тільки на урядове утримання.

Дати помічників Головноуповноваженому Рада з політичних мотивів зрікалась. Головна агітація була: "Директорія й Уряд УНР утекли з України, покинувши її на поталу... А коли Директорія й Уряд утекли, то вважаємо їх за неіснуючих, — вони самі зреклися влади".

"Ще в грудні 1919-го року в Кам'янці організувалася т. зв. Українська Національна Рада, що цілком

виразно стала в опозиції до Уряду й Директорії. Ця Рада, — казав мені Міністр Огієнко, — не ставить ніяких безпосередніх перешкод у моїй діяльності, як Головноуповноваженому, але своєю безвідповідальною критикою нашого Уряду й Директорії вона не сприяє обороні українських інтересів під польською владою".

"Наприклад, з приводу мого приїзду до Кам'янця Ст. Баран писав тоді до одного з правих галицьких діячів у Відні, В. Синґалевича: "До Кам'янця приїхав Премєр Мазепа. Утік від своїх, бо наддніпрянські і галицькі військові частини хотіли його розстріляти разом з Безпалком і д-ром Макухом та прочими вищими урядовцями за послідню катастрофу... У Вінниці й Могилеві мусіли вони укриватися перед своїми. Д-р Макух з Державним Секретарем Шрамченком укриваються дальше в Могилеві, бо на Захід бояться також їхати".

"Ось на підставі таких "інформацій" провадив свою діяльність головний керівник кам'янецької Національної Ради разом з деякими своїми однодумцями. З цього я побачив, що Міністр І. Огієнко мав рацію, коли казав мені, що діяльність Ради "не є в інтересах української справи".

"Але найбільше мене здивувало, коли я довідався, що між представниками правих українських груп, що входили в кам'янецьку Національну Раду, і ураїнськими соціял-революціонерами існувала певна однодумність у поглядах щодо совітської форми влади в Україні. У розмові зо мною А. Степаненко і В. Голубович, що були тоді в Кам'янці, запевняли мене, що представники всіх правих груп готові визнати совєтську владу в Україні і лояльно з нею співпрацювати, якщо ця влада буде справді українська. З цього я зрозумів, що есери брали участь у кам'янецькій Раді головно з тою метою, щоб впливати на праві групи в напрямі прихильного ставлення їх до утворення "своєї" радянської влади в Україні. Уже пізніше я довідався, що цей контакт між есерами і правими групами в Кам'янці зайшов тоді так далеко, що між ними був навіть підписаний окремий договір у цій справі" (І. Мазепа: "Україна в огні й бурі", том II, ст. 190-191).

Адвокат Ст. Баран часто приходив до Головноуповноваженого Міністра І. Огієнка, і все вияснював, що Директорія й Уряд, покинувши Україну, правно стратили свою владу... Багато розповідав мені, що і С. Петлюра, і окремі Міністри Уряду УНР перешкоджають праці Головноуповноваженого в Україні.

1920, січень. Як і за попередніх місяців, не дивлячись на тяжкий час, ліві українські партії (с.-д. та с.-р.). доносять От. С. Петлюрі в Варшаві на Міністра І. Огієнка найрізніші небилиці, аби лишень його дискредиту-

вати й "повалити", щоб витворити якнайбільший хаос.

"Наші крайні ліві партії за всяку ціну хотіли лівідувати Міністра Огієнка. З цією метою вони розвинули шалену агітацію. Поляки на цю внутрішню боротьбу українців не звертали уваги, бо це було їм на руку" ("Літопис української революції", 1924 р., т. II, вип. 5, ст. 169, О. Доценко).

1920.31.I. Наказ ч. 63 Отам. С. Петлюри своєму ад'ютантові сотникові Доценкові від'їхати до Кам'янця "для виконання доручених вам справ, які мають дотичність Головноуповноваженого Уряду УНР Міністра Огієнка... Про цього наказа Головноуповноважений нічого не знав, — він був таємний для нього" (Див. О. Доценко: Літопис української революції, 1924 р., т. II кн. 5 ст. 164-165).

1920.6.II. Довга розмова Головноуповноваженого з посланцем Гол. От. С. Петлюри сотником О. Доценком. Він розвідувався найбільше про таємну "Українську Національну Раду" та її план, і розповів Міністру Огієнкові про доноси на нього членів цієї Ради.

1920.7.II. Таємний наказ Довудці Дивізії ген. Крайовського арештувати сотника Доценка, "що видає себе за ад'ютанта Петлюри". Головноуповноважений вияснив непорозуміння, і до арешту не дійшло.

1919.XI.-1920.III. Головноуповноважений Міністр кілька разів висилав телеграми до Головного Отамана Симона Петлюри в Варшаві й до Української Місії там. Телеграми до адресатів часто не доходили, — їх перехоплювано по дорозі.

1919.I.XII. Головноуповноважений висилає до Варшави, до Головного Отамана С. Петлюри свого Секретаря Михайла Корчинського з таємними листами. Цього посланця придержано в м. Борщеві три дні й відіслано назад до Кам'янця, а листи порозпечатувано.

1919.9.XII. Головноуповноважений посилає до Гол. Отамана С. Петлюри в Варшаву другого свого посланця, урядовця Л. Клепацького, але його так само в м. Борщеві арештовано, а листи до Головного Отамана відібрано.

1919.18.XII. Прохання Головноуповноваженого й Міністра Ісповідань до Головного Отамана Симона Петлюри звільнити його від виконання його обов'язків. Петлюра просить (пізніше) не лишати свого важливого становища.

1920.2.I. Повторне прохання Головноуповноваженного й Міністра Ісповідань до Головного Отамана С. Петлюри звільнити його від урядування. С. Петлюра просить не кидати становища.

1920.I.I. На основі матеріялів, що Головноуповноважений прислав із Кам'янця-Подільського, Українська

Місія в Варшаві виробила "Меморандум Голови Директорії У.Н.Р. до Пана Начальника Польського Панства (Пілсудського) в справі поводження польських військових властей на території України, зайнятій польським військом".

1920.4.I. Голова Української Місії в Варшаві, Міністр Юстиції Андрій Левицький мав передати Начальникові Панства Пілсудському вироблений в Варшаві Меморандум, але той вночі з 3 на 4 I. виїхав на Волинь.

1920.7.I. Міністр А. Левицький виїхав до Рівного, щоб там таки доручити Й. Пілсудському Меморандума від 1.I., але прийнятий і в Рівному не був.

1920.14.I. П'ятихвилинна авдієнція Міністра Андрія Левицького у Й. Пілсудського в Луцьку, й таки доручення йому Меморандуму з 1.I.1920 р.

1920., січень. Головноуповноважений висилає до Варшави п. Сотника Романченка з великими грішми для Головного Отамана Симона Петлюри. Міністр Огієнко в листі підкреслює, що його відмова знищити Експедицію Заготовки Державних Паперів була всебічно оправдана.

1920.22.I. Доручення Польському Міністерству Закордонних Справ від Української Місії в Варшаві Меморандума ч. 133 з 1.I. про брутальне поводження польської влади на зайнятих теренах Поділля. Меморандум складений на основі матеріялів, які

прислав Головноуповноважений з Кам'янця-Подільського.

1920.18.I. (5.I.ст.ст., Голодна Кутя). До Кам'янця прибув і мав конференцію з Головноуповноваженим Голова Української Місії в Варшаві Андрій Левицький.

1920.22.I. Ноту протесту Української Дипломатичної Місії в Високого Уряду Р. П. П. та до Міністра Закордонних Справ Р. П. П. в справах: арешту кур'єрів Головноуповноваженого Міністра Огієнка, посланих до Головного Отамана С. Петлюри, і в справі непропускання його телеграм із Кам'янця, у справі невідповідної відозви до населення Довудці Кам'янецького Повіту кап. Оцеткевича, у справі заборони військовим носити уніформу, про безправний вивіз величезного майна з України, про незгідне з правдою покликування місцевої польської влади, ніби все те робиться з відома Гол. Отамана С. Петлюри, про невідповідне відношення польської влади в Кам'янці до Головноуповноваженого Українського Уряду Міністра І. Огієнка, "якому передана вся влада в Україні і який є офіційним представником Влади УНР", за офіційним визнанням вищого польського уряду.

1920.18.II. Міністр Андрій Левицький докладає в Варшаві Гол. От. С. Петлюрі про життя Кам'янця й про роботу Головноуповноваженого, який скаржиться на відсутність їх допомо-

ги: йому не допомагає нічим Українська Місія в Варшаві.

1920.II.III. Пильний лист ч. 4379/IV від Довудці 13-ої Пішої Дивізії ген. підпоручника з пропозицією заплатити 128 кор. 40 гал. телеграфічній станції "Hughes" за 7 телеграм, що Міністр Огієнко вислав до Варшави своєму Урядові (ні одна з телеграм адресатам не доручена).

XXI.

Польсько-українська угода.

1919.2.XII. "Наша Українська Місія в Варшаві під натиском поляків ще 2-го грудня, тобто перед приїздом туди С. Петлюри, подала польському урядові декларацію, в якій між іншим заявлялося, що границя між Україною і Польщею має проходити річкою Збручем і далі на північ через південно-західню Волинь. Ця вістка дуже неприємно вразила, бо декларація йшла в супереч директивам, які наша Місія мала від Уряду й Директорії" (І. Мазепа: "Україна в огні й бурі" том II ст. 188).

"Поляки, вирвавши цю декларацію від наших представників у Варшаві, рівночасно провадили страшний режим на окупованих ними українських землях. Цей режим показував, що ніякого позитивного ставлення до нашої справи від поляків не можна було чекати. Уже по дорозі до Кам'янця я мав нагоду бачити, що поляки поводилися на наших землях, як окупанти".

"У Кам'янці я ще більш переконався в цьому. Міністр І. Огієнко, інформуючи мене про становище в кам'янецькому районі, категорично заявляв, що польська влада поводилася з нашою людністю не краще, як большевицька. Поляки забирали й вивозили в Польщу все: хліб, цукор, різне військове майно, шкіру, рештки мануфактури та інших товарів. Навіть телефони Повітового Земства зруйновано і всі апарати вивезено. Ціни на все піднялися страшно. Одночасно поляки взяли всю адміністрацію в свої руки. Почалися організовані реквізиції, арешти, труси. У місті знищено всі українські національні ознаки, знято український прапор, українські вивіски наказано перемінювати на польські. Нарешті польський місцевий комендант Оцеткевич дійшов до того, що в своїй відозві оповістив Кам'янець і цілий Кам'янецький повіт прилученим до Польщі".

"Оповідаючи мені про все це, Міністр І. Огієнко казав, що він сам і представники нашого Уряду в Варшаві вживають всіх заходів для усунення цих польських "порядків", але покищо наслідків не видно. Наших розпоряджень, казав він, ніхто не виконує, кожний польський урядовець

робить по своєму" (І. Мазепа: "Україна в огні й бурі", том II, ст. 188-189).

1920.13.IV. До Кам'янця прибув Голова Української Дипломатичної Місії в Варшаві А. Левицький, щоб довідатись, як деякі члени б. Уряду та партій дивляться на польсько-українське порозуміння та на акт Угоди про це.

Міністру А. Лівицькому ходило головно про те, щоб акт українсько-польської угоди підписали всі міністри, що тоді частинно приватно перебували в Кам'янці-Подільському.

Перші збори про це відбулися в помешканні Головноуповноваженого Міністра І. Огієнка, — Міністр І. Огінко угади не підписав, і закликав до того всіх Міністрів, критикуючи цю угоду, і розповідаючи про реальний стан в Україні під поляками.

Другого дня А. Лівицький скликав Міністрів до себе в готель, і частина їх угоду підписала.

Але підпису Головноуповноваженого Міністра І. Огієнка під польсько-українською угодою нема, — він рішуче зрікся цей акт підписати (головно не погоджувався з границями).

20.15.IV. Без дозволу Ректора (Проф. Ів. Огієнка) в одній із авдиторій Університету зібралася Українська Національна Рада. Міністр А. Лівицький зробив доклад про польсько-український договір. Спочатку Національна Рада була проти договору. Проєкта договору реферував у позитивному розумінні д-р Степан Баран, і на його внесок частинна Ради таки дала свою згоду на цей договір (див. "Діло" за 1936 р. ч. 47).

1920.18.IV. Виїхав з Кам'янця до Варшави Мін. А. Лівицький, — з підписами про ухвалу українсько-польського договору. Головноуповноважений Міністр І. Огієнко цього договору не підписав.

1920.21.IV. Політична Конвенція між Польщею й Україною, т. зв. "Польсько-українська угода".

1920.22.IV. О годині 1.40 у Бельведері в Варшаві Керівники Міністерства Закордонних Справ У.Н.Р. А. Лівицький та Р. П. П. Ян Домбський підписали політичну українсько-польську Конвенцію. Тому відновлено Раду Міністрів УНР і дозволено їй працювати, хоч це в життя реально майже не ввійшло.

XXII.

Генерал Крайовський боронить УкраїнУ.

1920.2.I. До Кам'янця переїхав з Чорткова штаб керівника 7-ої Дивізії Подольського фронту ген. Крайовського. Генерал явився до Міністра Огієнка з візитою, й обіцяв і зая-

вив, що усуне всі кривди українському населенню від польської місцевої влади та війська.

І справді, генерал Крайовський, чех з походження, об'єктивно ставився до українських державних справ, і був добре поінформований про те, чого вища польська влада хоче — бодай про людське око — допомагати Україні.

Міністр Огієнко зав'язав добрі стосунки з генералом Крайовським, гостили один в одного, а це давало змогу багато зробити не офіційно.

Генерал Крайовський був найвищою місцевою військовою польською владою на Поділлі.

1920. 15. I. Конференція Головноуповноваженого з ген. Крайовським. Міністр Огієнко скаржиться на: 1. Невідповідальність і шкідливість відозви до населення Довудці Повіту й міста кап. Оцеткевича, 2. Неправність наказу кап. Оцеткевича про заміну українських вивісок польськими, 3. Неправність побирання оплат за регістрацію населення, 4. Часті сваволя і ґвалти деяких польських жовнірів, 5. Недозволені реквізиції майна, яке забирають без опису, 6. Неправна реквізиція будинку Губерніяльного Комісара Поділля й свавільне забрання з нього ціннішого урядження й коней, і 7. Незручність зносин з Головноуповноваженим Міністром нижчої польської влади. Про

це саме була конференція і з кап. Чарноцьким.

1920.22.I. На скаргу Головноуповноваженого про невідповідність Відозви до населення з дня 9. I. Довудца Повіту Кап. Оцеткевича прийшла телеграма від Довудства Фронту Подольського: "Sztab Frontu Odezwę do ludności anuluje. Odezwa ma być bezzwłocznie wycofana pod osobistą odpowiedzialnością Dowódcy Grupy".

1920.22.I. Як вислід Конференції з генералом Крайовським 15-го січня, Головноуповноважений одержав від нього листа й відпис його наказу про задоволення всіх скарг Міністра, а саме: 1. Відозва до населення капітана Оцеткевича анулюється, 2. Вивіски українські позостаються, 3. Оплата за реєстрацію населення касується, 4. Ніякої сваволі й ґвалтів польських жовнірів надалі допущено не буде, 5. Створюється Комісію для опису взятого поляками майна, 6. Будинок Губерніяльного Комісара буде повернений із майном, 7. Кап. Оцеткевич може зноситися з Міністром Огієнком тільки через штаб генерала Крайовського.

1920.I.II. Наказ Довудці VII-ої Дивізії ген. Крайовського, щоб усі попередні (українські) уряди припинили свою діяльність, а свої уряди поздавали старості Юл. Губертові. Це він робить на основі наказу згори з Варшави...

XXIII

Польський Міністр Антоній Мінькевич і арешти українських Міністрів.

1920.26.I. Таємно й неофіційно прибув до Кам'янця-Подільського Прем'єр Іван Прохорович Мазепа, й оселився в помешканні Міністра Професора І. Огієнка.

1920.10.II. До Кам'янця-Подільського приїхав Головний Комісар Волині й Фронту Подільського (Naczelny Komisarz Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego) Міністр Антоній Мінькевич. Візита його заступника — бо ніби Комісар хворий — до Головноуповноваженого.

1920.10.II. Ревізита Міністра І. Огієнка до Комісара А. Мінькевича на двірці в вагоні. Умовились: Завтра А. Мінькевич о 12 годині буде в Головноуповноваженого з офіційною йому візитою, а потім складе візиту Прем'єр-Міністрові Ісакові Мазепі в приватнім помешканні Головноуповноваженого, "там і поговоримо про всі справи".

На предложення Головноуповноваженого А. Мінькевич обіцяв видати місцевим владам розпорядження про повну автономію Українського Державного Університету в Кам'янці. Комісар погодився також і на те, що все українське шкільництво позостанеться під зарядом української влади, цебто Головноуповноваженого.

Розпорядження повітового старости Ю. Губерта про навчання польської мови по всіх українських школах — на рішучий протест Міністра Огієнка — відмінюється.

1920.10.II. Прем'єр-Міністр Ісак Мазепа особисто повідомляє Головноуповноваженого, що він, як приватна особа в Кам'янці, не може переговорювати з Міністром А. Мінькевичем, і тому завтра, о 12 годині дня, його заступить Міністр Юстиції Андрій Лівицький, — той прийме візиту А. Мінькевича. А сам він у Кам'янці перебуває інкогніто, а тому бачитись із міністром Мінькевичем не може.

1920.11.II. Рівно о 12 год. дня до Головноуповноваженого, до його офіційного кабінету в Університеті прибув Міністр А. Мінькевич із двома своїми заступниками. Міністр А. Огієнко розповів, що Іс. Мазепу заступить А. Лівицький. Мінькевич прийняв це спокійно.

Пробув до 12.20, а Міністра А. Лівицького нема...

Перейшли до приватного помешкання Ректора Міністра Огієнка, де пробули за кавою 40 хвилин. О годині першій гості, не дочекавшись Міністра А. Лівицького, від'їхали сильно незадоволені...

За півгодини по цьому, о пів до другої, прибув Міністр А. Лівицький. "Я, здається, трохи спізнився!... Я був зайнятий..." сказав А. Лівицький...

1920.11.II. О четвертій годині при-

були до Головноуповноваженого представники Міністра А. Мінькевича: кап. В. Чарноцький і радник Станіслав Стемповський, і офіційно заявили, що їхнього Міністра навмисне сьогодні зневажено, а винні того понесуть відповідні наслідки, разом з тим і Міністр Огієнко... І відійшли...

1920.11.II. З наказу Головного Комісара Волині й Фронту Подільського Антонія Мінькевича Міністр Огієнко був арештований в Університеті разом із Прем'єр-Міністром Ісаком Мазепою, що був з ним, о 7-ій год. вечора. Перед цим був арештований в готелі і Міністр А. Лівицький.

Пізніше являється до мене ген. Крайовський, приносить пляшку доброго вина, і просить іти спати...

1920.11.II. Ген. Крайовський звільняє з-під арешту о годині 12-ій дня Міністра І. Огієнка. Просить не звертати уваги на непорозуміння, — військова влада не допустить до образи...

1920.12.II. Офіцерський баль "w prastarem grodzie polskim", у Кам'янці-Подільському, широко перед тим розреклямований.

1920.12.II. Генерал Крайовський прибув до Мін. Огієнка, й особисто запрошує його на офіційний військовий баль. Головноуповноважений протестує проти того, що без його згоди вмістили протектором балю і його, чому на баль демонстративно не йде. Зрештою, з-під арешту не хо-

дять на баль... Ген. Крайовський заперечив, що Мін. Огієнко був арештований — це непорозуміння, — мали бути арештовані інші, "що видають себе за міністрів"...

1920.13.II. До приватного помешкання Міністра Огієнка з'явився офіцер Польської Армії й забрав до Комісара А. Мінькевича Прем'єр-Міністра Ісака Мазепу...

За півтори години по цьому І. Мазепа вернувся і був звільнений з-під арешту зовсім. Сам Ісак Мазепа виясню́є це так:

"На другий день я вже був приготувався втікати з-під польського арешту, бо запідозрював, що поляки просто хотять ліквідувати український Уряд.

Квартира Проф. І. Огієнка, в якого я мешкав, була тим якраз зручна, що одною стороною виходила на вулицю, де не було ніякої польської варти. Отож, за згодою Міністра Огієнка та його покійної дружини Домни Данилівни, щирої української патріотки, що — разом з Ніною Синґалевич і Данилом Петрівським — підготовила технічне виконання задуманого плану, я мав уночі спуститися з балкону другого поверху на вулицю й негайно виїхати з Кам'янця...

Але сталося так, що того самого дня до Міністра І. Огієнка приїхав від польського Міністра А. Мінькевича офіцер з наказом "привезти" мене до нього. Я поїхав" (І. Мазепа:

"Україна в огні й бурі", том II ст. 205).

Про свій арешт і розмову з Міністром А. Мінькевичем розповідає сам І. Мазепа в II томі своєї праці: "Україна в огні й бурі революції" II том на ст. 204-206. Але причину свого арешту І. Мазепа подає не точно, і не так, як було.

1920.13.II. До помешкання Міністра Ів. Огієнка прибув посланець від селянських організацій, і сказав, що коли б поляки намагалися зробити що зле з Міністром Огієнком, то вони можуть легко його викрасти... Повідомив також, що вони в багатьох місцях дали полякам знати, що вони відплатять полякам за зло, заподіяне Мін. Огієнкові.

Я радив післанцеві бути обережним і розсудливим.

По Кам'янці йдуть чутки, що Міністра Огієнка поляки розстріляють за його активну перешкоду захопити Україну...

1920.13.II. До приватного помешкання Міністра Огієнка переведений з готелю арештований Андрій Лівицький. Того дня був звільнений з-під арешту й він.

1920.14.II. Предложення вищого представника польської влади взяти цілий Університет і всі українські школи Поділля на польське державне удержання. Міністр Огієнко рішуче відхилив це, заявляючи, що Уряд України має змогу удержувати

свої школи в Україні сам, і буде так робити. Міністр А. Мінькевич на те погодився.

1920.14.II. Декрет Начального Комісара Волині й Подільського Фронту А. Мінькевича до Начальника Подільської Округи Б. Крачкевича про те, що все шкільництво позоставляється українським, а Університет має повну автономію. Утримує його і всі школи Міністр Огієнко.

1920.15.II. Прем'єр-Міністр І. Мазепа тайно виїхав із Кам'янця-Подільського, по довгій нараді з Головноуповноваженим. "Рятуйте Україну!" — тема наради.

1920.11.III. Польське Міністерство Закордонних Справ зложило перед Українською Дипломатичною Місією в Варшаві вибачення за прикрий випадок, — "арешт українських Міністрів у Кам'янці-Подільському".

Примітка. Коли польський Міністр Антоній Мінькевич вертався до Варшави з Поділля, то під Проскуровом він попав до рук більшовиків, — і був забитий...

XXIV.

Польське військо пішло "визволяти" Україну.

1920.24.IV. Підписання додаткової військової польсько-української Конвенції.

1920.25.IV. Польсько-українське військо (2 стрілецька дивізія полк. О. Удовиченка й 6 стрілецька дивізія полк. Марка Безручка) розпочало наступ для звільнення України від більшовиків.

1920.25.IV. Відозва Маршала Пілсудського до Українського Народу з виясненням, що ніби він іде боронити українську землю від напасників і передасть її законному урядові.

1920.1.V. Урочистий приїзд Головного Отамана С. Петлюри до Кам'янця. Урочисту зустріч йому приготовив Головноуповноважений Міністер І. Огієнко.

Див. про це статтю І. Огієнка: "Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920 року" ("Наша Культура" 1936 р. кн. 5/14 ст. 321-331).

1920.2.V. Доклад Головному Отаманові С. Петлюрі про ситуацію в краю та про поведення поляків, і прохання про димісію. Димісії не дано. Міністр І. Огієнко сильно підкреслює обманливість ставлення польської влади до української, що видно на кожному кроці.

З приїздом Головного Отамана помалу відживає праця міністерств. Тяжка праця Головноуповноваженого помалу закінчується, хоч і не формально, бо польська влада і надалі не визнає Уряду УНР, крім одного Головноуповноваженого.

1920.5.V. Довудця першого полку

польських шволежерів майор Ян Ґлоговський зайняв Київ.

1920.7-8.V. Польська III армія й українська 6 стрілецька дивізія полк. Марка Безручка зайняли Київ.

1920.8.V. Урочистий католицький Молебень на площі в Кам'янці з приводу взяття Києва: Присутні: Ген. Крайовський і Головноуповноважений Міністр Огієнко і ін. По Молебні, виголошуючи промову, Ксьондз кричав: "Orzeł biały już nad Dnieprem, Kijów wraca do swej Macierzy"... Ген. Крайовський грубо перебив промовця, що він говорить непотрібне... Той спинився...

Головноуповноважений демонстраційно покинув урочистість і вернувся додому...

XXV.

Відновлення української влади.

1920.19.IV. Телеграма ч. 233 С. Петлюри з Варшави до Міністра Огієнка, що польська влада незабаром поверне все зайняте українцями майно. Робота Головноуповноваженого буде звужена.

1920.IV-V. У Кам'янці-Подільському помалу збирається Рада Міністрів УНР, але до праці не приступає, — працює Головноуповноважений і далі. Але при Головноуповноваженому є готові кадри урядників для всіх

Міністерств, і він готовий їх відпустити, і державна праця України піде вперед повним ходом...

1920.V. Переїзд Уряду, а також і Міністра Ісповідань І. Огієнка з Кам'янця до міста Вінниці.

1920.24.V. Урочистий в'їзд Симона Петлюри до Києва (з Міністрів із Петлюрою був тільки Міністр І. Огієнко). Генерал Ридз-Сміґли вітає Петлюру на двірці. Багатотисячні товпи народу по вулицях. Урочисте прийняття в домі Купецького Зібрання.

1920. Червень. Вінниця. Доклад Міністра Ісповідань Раді Міністрів про свою діяльність в Кам'янці як Головноуповноваженого. Рада слухала докладу з великим здивуванням. Постановила: Уряду Головноуповноваженого не касувати й далі, а Міністру Огієнкові висловити велику подяку за працю...

1920. Червень. Новий доклад про це саме Міністра Ісповідань самому Прем'єр-Міністрові В. К. Прокоповичеві. Заява В. Прокоповича, що погляди Уряду й погляди Мін. Огієнка на польсько-українські взаємовідношення не в усьому однакові. В. Прокопович вірить полякам...

1920. Червень. Прохання Головноуповноваженого й Міністра Ісповідань про димісію. Директорія димісії не дала.

1920. Червень. Українські Міністерства потроху налагоджують свою

працю, але польська влада й надалі зноситься тільки з урядом Головноуповноваженого, чому цей уряд не може припинити своєї праці.

1920.9.VI. Примусовий виїзд Українського Уряду з Вінниці до Жмеринки; 15.V. — в Проскурові; 21.VI. — знову в Кам'янці...

XXVI.

Організація церковного життя в Україні.

1920.V. Другий наказ ч. 104 Міністра Ісповідань про збори по всіх Церквах на Український Червоний Хрест.

1920. Червень. Вінниця. Звільненого без прохання з Міністерства Фінансів поета Володимира Самійленка приймає до себе на службу Міністр Ісповідань Огієнко. Самійленка звільнив товариш Міністра Петро Видибіда-Руденко, і поет позостався без праці.

1920.8.VI. Другий наказ Міністерства Ісповідань ч. 133 Подільській Духовній Консисторії "негайно сповістити все Духовенство Подільської Єпархії, що Єпископ Пимен відходить на спокій, а тому розпорядження його з часу звільнення не дійсні".

1920.9.VI. Наказ ч. 8 Міністра Ісповідань про організацію Подільської Губерніяльної Церковної Ради

з місцем осідку в м. Вінниці.

1920.9.VI. Розпорядження Міністерства Ісповідань про скликання в м. Вінниці Церковного З'їзду-Собору на 4 і 5 липня 1920 р. Але військові події не дали змоги зібратися цьому З'їздові-Соборові.

1920.15.VI. У Кам'янці-Подільському вийшло ч. 1-е неперіодичного видання: "Вісник Міністерства Ісповідань Української Народньої Республіки".

1920.23.VI. Наказом Міністра Ісповідань ч. 12 призначається новий склад членів Подільської Єпархіяльної Ради з дня 9.V.1920 р., з тимчасовим місцем осідку в м. Кам'янці-Подільському.

1920, кінець червня. До Міністра Ісповідань прибув із Вінниці поет Володимир Самійленко з запитом, "чи не служить він часом у Міністерстві Ісповідань, як про це йде чутка"... Міністр Огієнко взяв В. Самійленка на службу до Міністерства Ісповідань.

1920.2.VII. У Кам'янці-Подільському вийшло ч. 3-тє неперіодичного видання: "Вісник Міністерства Ісповідань Української Народньої Республіки".

1920.2.VII. Закон про скасування Духовних Консисторій і заведення замість них Церковних Єпархіяльних Рад.

XXVII.

Міністр Ісповідань проф. І. Огієнко у Києві.

1920.23.V. Міністр Ісповідань виїхав із Вінниці до Києва організувати там церковне управління.

1920. Травень-червень. Мін. Ісповідань проф. І. Огієнко пробув 10 днів у Києві, організуючи церковне управління.

1920.27.I. Міністр Ісповідань своїм наказом ч. 6 затверджує на посаді Комісара релігійних справ м. Києва Ів. С. Приймака-Приймачевського.

1920.27.V. Наказ ч. 7 Міністра Ісповідань про організацію Губерніяльної Церковної Ради в Києві.

1920.29.V. Призначення членів до Київської Губерніяльної Церковної Ради: Прот. О. В. Липківського, Прот. О. Н. Шараївського, О. Ю. Жевченка, від Губерніяльного Комісара Київщини — В. Й. Крижанівського, від Всеукраїнської Церковної Ради — Г. К. Лященка.

1920.29.V. Нарада Міністра Ісповідань з Київським Єпископатом. На нараду прибули три Єпископи, і дві годині йшли розмови про церковні справи. Єпископи погоджувалися на "українізацію" Церкви, і згоджувалися висвятити на Єпископів українських кандидатів, але рішуче відкидали кандидатуру "Священика-революціонера" Василя Липківського. На жаль,

наради з Єпископами перервалися, бо більшовики підступали до Києва, і нарада йшла під обстрілом...

— Перервемо нараду, Пане Міністре... До кращих часів, — заявили всі Єпископи... Коли б не ця "перерва", Українська Церква була б постала!...

1920. Червень. Перевезення з Києва до Кам'янця декількох видатних українських артистів на службу до Державного Театру. До потягу приєднався і молодий танцюрист Василь Авраменко.

XXVIII.

Кінець урядування Головноуповноваженого.

1920, початок липня. Під натиском більшовиків Українська Армія відступає на Захід. Усі знову готуються до евакуації.

1920.8.VII. До Головноуповноваженого прибув римо-католицький Єпископ Подільський Маньковський та кс. Носалевський і подарував Кам'янець-Подільському Державному Українському Університетові цінну збірку латинських стародруків та старинних портретів.

1920.8.VII. О год. 12-й до Головноуповноваженого прибув Naczelnik Okręgu Podolskiego Болеслав Крачкевич з двома своїми помічниками, і врочисто заявив, що передає владу над Кам'янцем і Поділлям до рук

Головноуповноваженого Міністра Ів. Огієнка.

На зазначення Міністра Огієнка, що тепер є вже Український Уряд із Міністрами, відповів, що "він того не знає..."

— А за вашу працю, як Головноуповноваженого, поговорить пізніше з вами польський уряд у Польщі"...

1920.8.VII. Цивільна польська влада покинула Кам'янець-Подільський.

1920.8.VII. До Міністра І. Огієнка прибули два представники жидівського населення м. Кам'янця-Подільського, і просили не виїздити за кордон. Заявили, що все населення Кам'янця буде боронити Міністра, бо він усіх їх однаково боронив від поляків...

1920.8-11.VII. Людність Кам'янця-Подільського й околиць зносить свої книжки до Бібліотеки Державного Університету в Кам'янці. Наказ Ректора Університету І. Огієнка приймати ці книжки тільки як дарунки, а не на перехования.

1920.9.VII. Виїзд Уряду Української Народньої Республіки з Кам'янця до Станіславова в Галичині. Про це буде окрема стаття.

Кінець реальної праці Головноуповноваженого...

Примітка. Начальник Подільської Округи Болеслав Крачкевич пізніше в Польщі був позвільнюваний і з інших своїх посад за невідповідне

ведення справи в Кам'янці-Подільському.

XXIX.

Оцінка праці Головноуповноваженого.

Оцінки праці Головноуповноваженого ще не зроблено, бо в Україні про неї не вільно писати, а на еміграції — через виїзд з України Директорії й Уряду — її замовчували.

Подаємо тут лише деякі оцінки.

1. Про цю працю пише Ол. Доценко, Ад'ютант С. Петлюри у своїй книжці: "Літопис української революції", 1924 р. т. II. кн. 5, ст. 165-166 так: **"Міністер Огієнко зробив велику цінну прислугу для України. Він поводився в Кам'янці з достоїнством, обороняв українське громадянство та українські установи од сусідських (польських) зазіхань, виривав од поляків, що тільки можна було вирвати, все робив, керуючись тільки інтересами Нації!"**

II. Пригадаю, що Гол. От. С. Петлюра посилав свого Ад'ютанта Ол. Доценка контролювати Головноуповноваженого.

2. Суддя Віктор Завадський, вищий урядник у Міністерстві Юстиції, у статті: "Як ми мандрували" (Календар-альманах "Дніпро" на 1927 р., Львів, ст. 118) пише таке: "Треба

признати, що поляки зайняли зичливу позицію до українців, і хоч гніт чужої влади сильно відчувався, але на українцях це відбивалося менше, як на росіянах. Можна думати, що тут відіграв певну ролю Головноуповноважений проф. Огієнко, що зумів зав'язати з генералом Крайовським добрі стосунки, **тримався з гідністю, і, як тільки міг, боронив українські інтереси!"**

3. Польська письменниця Марія Дунін-Козіцка року 1932-го випустила в Варшаві свій роман: "Ania z lechickich pól", і в ньому (ч. II, ст. 112-113) описує якраз тяжкий цей час, — лютий 1920-го року.

Вона пише (перекладаємо на мову українську): "Ситуація на Поділлі незмірно скомплікована, і навіть такий енергійний організатор, як п. Крачкевич, мусить ламати собі голову від наростаючих труднощів. Наші відділи ввійшли сюди на запрошення* українського Уряду з Міністром Огієнком на чолі. Наслідком того в Кам'янці панує скоріше карбованець, а ніж польська марка, а творення нашого цивільного уряду приймається тут, як замах на українську незалежність".

"Зовсім інакше стоїть справа у Проскурові, куди польські війська ввійшли зараз же, як його очистили денікінці. Українці в Кам'янці зігно-

---

* Це не так було! І. О.

рували наше прибуття, але інакше зробили православний Єпископ Пимен та польське громадянство", — вони стрічали з квітами входячих поляків. Єп. Пимен — росіянин.

"Аж повно тут корон австрійських, марок німецьких, рублів денікінських, кубанських, совітських, карбованців, гривень, лопаток, гетманок... Так само повно і всяких паперових наказів, що їх видавала щораз то інша влада. Наслідком того сільська людність живе своїми, їм найдогіднішими правами".

"Потворилося багато малих республік, узброєних карабінами, кулеметами, а навіть — польовими гарматами. Усе це постягане з поля боїв різних армій, що тут воювали й розсипалися".

"Додай до того інструкції польського Головного Комісара, що нашою ціллю є створення незалежної Української Держави"...

"Серед українського громадянства панує дві течії: Петлюри, що прагне опиратися на Польщу, і Огієнка — цілком до нас не зичливого..."

"У такій неспокійній млі ми мусимо працювати..."

А польське населення думало й хотіло того, що це на цих землях твориться Польща...

4. У статті "Шляхом науки і праці" місячник "Молода Україна" 1967 р.

ст. 2 пише про Головноуповноваженого Ів. Огієнка так:

"У 1919 році український уряд, покидаючи Україну, передав всю повноту своєї влади проф. І. Огієнкові, який зостався в Кам'янці-Подільському на Україні, як Головноуповноважений Уряду УНР Міністер, фактично — Президент України.

Цілий рік проф. І. Огієнко достойно і чесно виконував цей високий обов'язок і не допустив до перервання тяглости української державности, чим багато прислужився українському народові".

Праця Головноуповноваженого Міністра мала в історії української Визвольної Боротьби поважне додатне значення. А саме:

1. Коли б не створено уряду Головноуповноваженого Міністра, то боротьба за українську державність закінчилася б ще в листопаді 1919-го року, а так ця боротьба продовжилась іще на один рік. А рік у той час мав велике значення!

2. Коли б не позостався був Головноуповноважений Міністр в Україні, то це дало б ворогам України підставу до сильної агітації, що Директорія й Уряд втекли з України, покинувши свій народ без оборони на поталу чужому ворогові, покинули Україну навіть без протесту проти його окупаційного наїзду. Так твердило багато наших ворогів.

3. Коли б поляки, прийшовши в

Україну, не застали в ній Головноуповноваженого Міністра, який скрізь був офіційним свідком їхніх дій, вони сильно й безборонно пограбували б Україну, а майно повивозили б у Польщу в сотню раз більше, як вони це зробили.

4. Мало оправданий виїзд Директорії й Уряду, українська Армія втрачала організовані форми, був компенсований власне передачею влади Головноуповноваженому Міністрові Огієнкові.

5. В Кам'янці-Подільському по виїзді Директорії й Уряду, позосталися сотні урядовців з різних Міністерств, а серед них було багато дуже цінних працівників. Усі вони були покинуті напризволяще, усі позосталися без праці й без заробітку. Усі вони були люті й рознервовані. Головноюповноважений поставив собі завданням кожному з них дати працю й хліб.

А коли в травні 1920-го року Уряд УНР вернувся й став відновляти Міністерства, то знайшов готові кадри урядників. У цьому була велика заслуга Головноуповноваженого Міністра.

6. По виїзді Директорії й Уряду УНР в Кам'янці-Подільському позосталося багато військових, які виїхати не могли. А з часом до Кам'янця збиралося військових усе більше та більше, які з різних країн з'їздилися сюди. Переважаюча більшість цих військових були старшини Укр. Армії. Усі вони були без праці, без забезпечення, з тяжкою душею супроти тих, хто їх "покинув на призволяще".

Серед багатьох сотень військовиків були офіцери дуже цінні, оставлені тепер без проводу. І Головноуповноважений Міністр звернув на військовиків особливо пильну увагу, — усіх їх організував, усіх поставив до праці, усім дав роботу. Поляки на все це дивилися з острахом, і не раз намагалися розігнати військових з Кам'янця, але Міністр Огієнко пильно їх беріг та сильно за них заступався.

І коли настав слушний час, березень-квітень-травень 1920-го року, то кадри для української Армії були готові.

На особливу увагу заслуговує ще й те, що Головноуповноважений зберіг навіть військову Юнацьку Школу, з якої вийшли сотні молодих українських старшин. А цю школу поляки часто намагалися закрити!

7. Крім цього, Головноуповноважений зберіг цілим українське шкільництво по всім Поділлі, в якому навчалися тисячі учнів, і в якому навчали довгі сотні вчителів. Головноуповноважений не допустив до спинення праці цих шкіл, кожна школа була на державному удержанні. І не допустив і до ополячення їх!

Серед шкіл був і державний Український Університет у Кам'янці-Подільському, на якого Головноуповноважений, його Ректор, звернув найпильнішу увагу, добре забезпечив професо-

рів матеріяльно і повно допоміг, щоб Університет розрісся. Навіть числені студенти мали велику матеріяльну піддержку.

8. Головноуповноважений міцно підтримав і різні українські установи, театр і т. ін., і всім їм давав державну допомогу, про всіх них дбав, щоб не допустити їх до закриття.

Ось через усе це праця Головноуповноваженого Міністра в Україні в 1919-1920-х роках мала велике й реальне значення в історії Української Визвольної Боротьби.

Це було реальне рятування України, яке спинилося тільки перед грубою фізичною силою ворога!...

Ці спогади були написані й видрукувані року 1936-го, див. "Наша Культура", Львів-Варшава 1936 р. ст. 554-557, 628-636, 710-712. Кн. VII-VIII-IX. Це було перше видання, а тут дано видання друге, доповнене. Друге видання приготовлене 1965-го року.

ЗМІСТ ЦІЄЇ КНИЖКИ:

Сторінки

Вступ 3
I. Перед польською окупацією Кам'янця-Подільського 15
II. Головноуповноважений Міністр Проф. Іван Огієнко 18
III. Уряд покидає Кам'янець-Подільський 19
IV. Поляки займають Кам'янець-Под. 23
V. Експедиція Заготовки Державних Паперів 24
VI. Організація Ради Головноуповноваженого Міністра 27
VII. Організація Уряду Головноуповноваженого 30
VIII. Береження Українського Війська 34
IX. Важливіші церковні справи 38
X. Невпинна допомога галичанам 42
XI. Допомога Греко-Католицькій Церкві 43
XII. Грабунок українського майна 44
XIII. Погрози Головноуповноваженому 46
XIV. Комісія для запису польських грабунків 47
XV. Рятування державної готівки 48
XVI. Культурноосвітня праця за час Головноуповноваженого 50
XVII. Збереження українського шкільництва 53
XVIII. Поляки нищать державність України 53
XIX. Польська адміністраційна влада в Кам'янці-Подільському 57

XX. Українська Національна Рада в Кам'янці-Подільському 59
XXI. Польсько-українська угода 66
XXII. Генерал Крайовський боронить Україну 69
XXIII. Польський Міністр Антоній Мінькевич і арешти укр. Міністрів 72
XXIV. Польське військо пішло "визволяти" Україну 77
XXV. Відновлення української влади 79
XXVI. Організація церковного життя в Україні 81
XXVII. Міністр Ісповідань проф. Іван Огієнко в Києві 83
XXVIII. Кінець урядування Головноуповноваженого 84
XXIX. Оцінка праці Головноуповноваженого 86

Список творів Блаженнішого Митрополита Іларіона, виданих Товариством "Волинь" у Вінніпезі:

1. "Св. Почаївська Лавра" — історична монографія про волинську Всеукраїнську Святиню. Видана року 1961-го, стор. 398. Ціна в м'якій оправі 4.00 дол., в твердій оправі 6.00 дол.

2. "Словник Шевченкової мови" — нова оригінальна праця, яка показує розвій української літературної мови, яку формував Т. Шевченко. Словника цього повинен мати кожний українець, який дбає про чистоту й культуру своєї мови. Словник виданий в 1961 р., стор. 256. Ціна 2.00 д., в твердій оправі 4.00 дол.

3. "Релігійність Т. Шевченка" — праця присвячена 150-літтю народження Т. Шевченка. Вона па підставі Шевченкових творів показує, що поет був глибоко віруючою людиною. Книжка видана в 1964 році, стор. 102. Ціна 1.00 дол.

4. "Митрополит Мученик Арсеній Мацієвич" — історична монографія, яка висвітлює історичні справи між українською й російською церквами за все XVIII століття. Монографія описує трагічну долю Митрополита Мацієвича, якого цариця Катерина живим замурувала в військовій фортеці, де він і упокоївся в 1772 р., поклавши своє життя в обороні православної церкви. Книжка видана 1964 року, стор. 279. Ціна 2.50 дол.

4. "Дохристиянські вірування українського народу" — глибоко наукова праця, яка широко розкриває істоту і зміст вірувань українського народу в дохристиянських часах. Книжка видана 1965 року, стор. 424. Ціна її 5.00 долярів.

6. "Слово про Ігорів похід" — найвеличніша пам'ятка української культури з XII століття. Друге доповнене видання вийшло в 1967 р., ст. 250. Ціна книжки 3.00 дол.

7. "Рятування України" — спогади Митрополита Іларіона з часів української державности, коли він був на становищі Міністра Освіти Укр. Нар. Республіки, а також Головноуповноваженим на всю Україну. Книжка вийшла з друку в 1968 р., стор. 96. Ціна її 1.50.

Приготовляються до друку:

1. "Старець Паїсій Величковський" — перша ширша розвідка про життя і працю П. Величковського в формуванні релігійного світогляду всього слов'янського сходу.

2. "Граматика Шевченкової мови" — наукова праця про основи літературної мови.

Всі ці книжки можна виписувати по адресі:

Society of Volyn, Box 3651, Station B, Winnipeg, Man., Canada.